هێورکردنەوەی دڵەڕاوکێکانی تورکیا لەبارەی ئاواتەکانی کوردەوە

ئامادەکردنی:
ئازا حەسیب قەرەداخی

ئەنتەرناشیۆناڵ کرایسز گروپ (Crisis Group) ڕێکخراوێکی بێلایەنی فرەرەگەزە بەمەستی قازانج کار ناکات. بۆ ئیش کردن لە پێنج کیشوەرەکەدا ١٠٠ کارمەندی هەیە.

بارەگای سەرەکی گروپ لە برۆکسلە, نووسینگەی راوێژکاریی لە واشنتۆن و نیۆیۆرك و مۆسکۆ و لەندەن هەیە. ئێستا لە ١٧ناوەندی مەیدانیی کاردەکات و توێژەرەکانیشی لە ٤٠ ناوچە کاردەکەن کە ئەگەری ئەوەیان لێ دەکرێ تووشی قەیران بن.

ئەنجوومەنی بەڕێوەبەرایەتی ئەم ڕێکخراوە کەسایەتی بەرچاوی سیاسیی و دبلۆماسی و بزنس و ڕاگەیاندنی تێدایە کە مەبەستیانە بە بوونی خۆیان سەرنجی داڕێژەرانی سیاسەت لە سەرانسەری جیهاندا ڕاکێشن بۆ ئەو ڕاپۆرت و ڕاسپاردانەی کرایسز گروپ پێشکەشیان دەکات. سەرۆکی ئەم ڕێکخراوە سەرۆکی پێشووی فیللەندا (مارتی هتساری)ـەو بەڕێوەبەری کارگێڕییەکەیشی (گارپ ئیفانز) وەزیری پێشووی دەرەوەی ئوسترالیایە.

کرایسز گروپ هاوکاری لە حکومەت و دامەزراوە خێرخوازەکان و کۆمپانیا و خەڵکی بەخشندە وەردەگرێ.

شێوازی کارکردنی گروپی کرایسز توێژینەوەی مەیدانییە و, تیمەکانی بۆ توێژینەوەی سیاسی لەو جێگە و دەوڵەتانەن, یان لەو نزیکانە دەبن کە ئەگەری هەڵگیرسانی شەڕ و پێکدادان و ئاژاوەیان لێ دەکرێ. بەپێی ئەو ڕاپۆرت و زانیارییانەی دەستی کرایسز دەکەوێ, ڕاپۆرتە توێژینەوەی شیکاریی ئامادە دەکرێ کە ڕاسپاردەیان تێدایە بۆ بڕیاردەرە نێودەوڵەتییە سەرەکییەکان و لایەنانی پەیوەندیدار بەو کێشە دیراسەکراوانەوە.

ئەم ڕێکخراوە بایەخی زۆری بە کورد و مەسەلەکەی داوە لە عێراقدا, بە تایبەتیش پاشی ڕووخانی ڕژێمی سەددام, زیاتریش لە سۆنگەی مەسەلەی کەرکووکەوە کە بە لای ئەوەوە " ئاڵۆزترین لایەنی ڕێکخستنەوەیە". تا ئێستا ئەم ڕاپۆرتانەی لەمبارەیەوە ئامادەکردووە:

١- ڕاپۆرتی ژمارە ١٠ لە١٩ی ئاداری ٢٠٠٣ دا بە ناونیشانی(جەنگی عێراق, هەنگاوی داهاتووی کوردەکان چییە؟).

٢- لاپەڕەکانی ١١ تا ١٧ لە ڕاپۆرتی ژمارە ١٩ کە لە١٣ی تشرینی دووەمی ٢٠٠٣دا بە ناونیشانی (ڕکێشییەکانی دەستوور لە عێراقدا) دەرچووە.

٣- ڕاپۆرتی ژمارە ٢٦ کە لە ٨ ی نیسانی ٢٠٠٤ دا بە ناونیشانی (کوردەکانی عێراق: بەرەو چارەسەرێکی مێژوویی) دەرچووە.

٤- راپۆرتی ژمارە ٣٥ ی کرایسز گروپ کە لە ٢٠٠٥/١/٢٦ دا دەرکراوە تایبەتە بە بارودۆخی قەیرانگرتووی عێراق بە ناونیشانی : (هێورکردنەوەی دڵەڕاوکێکانی تورکیا لەبارەی ئاواتەکانی کوردەوە).

ئەمەی لێرەدا بڵاوکراوەتەوە ئامادەکراوێکی گرنگترین لایەنەکانی ئەم راپۆرتەی چوارەمە بەو پەراوێزانەشەوە کە بۆ روونکردنەوە یان بەڵگەهێنانەوە لە راپۆرتەکەدا ئاماژەیان بۆ کراوە و زۆر گرنگ و پڕ زانیارین.

جێی خۆیەتی ئاماژە بەوە بکەم کە بڵاوکردنەوەی ئەم راپۆرتە, بەڵگەی ئەوە نییە خودی خۆم و گۆڤارەکەشمان هەموو شیکردنەوە و دەرەنجامەکان و پێشنیار و راسپاردەکانی دەسەلمێنین, بە تایبەتیش لەو لایەنانەوە کە دواتر ئێوەش دەیانخوێننەوە و پێشنیار دەکات کەرکوك بخرێتە ژێر سەرپەرشتی نەتەوە یەکگرتووەکانەوە و نیمچە ئینتیدابێکی بەسەردا بسەپێنرێ و حاکمێکی نەتەوە یەکگرتووەکانی هەبێت, ئەو حاکمە دامودەزگاکانی پۆلیس و دادگا و خزمەتگوزارییەکان و ئەوانی دیکە "پێکەوەبنێت و بەڕێوەیان ببات و یاسا بسەپێنێ". سەرەڕای ئەو جیاوازییانەش بەلامانەوە گرنگ بوو کە بۆ خوێنەران و سیاسەتمەدارانی خۆمانی بگوازینەوە کە غەیری خۆمان چ جۆرە توێژینەوەیەك لەبارەی مەسەلەی کوردەوە دەکەن و چەندی بۆ ماندوو دەبن و چەندیشی بۆ خەرج دەکەن و سەر بە چەند شوێندا دەکەن و بە چ دەرەنجامێك دەگەن کە دواجار لە داڕشتنی سیاسەتی دەوڵەتەکانیاندا سەبارەت بەم ناوچەیەو هەڵوێستیان لە مەسەلەی کورد رۆڵی کاریگەری هەنووکەیی و ئایندەیی دەبێت. بێگومان لەناو راپۆرتەکەشدا زانیاری گرنگ و نوێ و ئاماژەو هێمای پڕ مانای تێدایە لەبارەی جۆری بیرکردنەوە و جموجوڵ و پلانی هەموو ئەو لایەن و دەوڵەت و پێکهاتانەی راستەوخۆ بێت یان ناراستەوخۆ پەیوەندیدارن بە ئایندەی عێراق و کوردستانەوە کە بۆ ئێمە بایەخی زۆریان هەیە و دەبێت لە داڕشتنی ستراتیج و پلانەکانی کاری سیاسی و دیبلۆماسی و پەیوەندییەکانماندا رەچاویان بکەین و وەك

بنەما بۆ تێگەیشتن لە توخمەکانی ناو بازنەی ململانێیەکانمان و بەرژەوەندییەکانمان بە هەند هەڵیانگرین.

١. پێشەکی

نەوت لە کرۆکی ئەو بارگرژییانەدایە کە بەردەوام لە کەرکوکدا روو لە زیادبوون و هەڵچوونی زیاترن. ئەمە قەیرانێکە لەوانەیە تا رادەی شەڕێکی بەربڵاو پەرە بگرێ لە نێوانی هەموو ئەو کۆمەڵانەی پێکهاتەی شارەکە و ناوچەکانی دەوروبەری, تەنانەت لەوانەیە بگاتە رادەی شەڕێکی ناوخۆیی و تورکیای باکوورەهاوسێی عێراقیش دەخالەتی تێدا بکات(١). کەچی هاوکات پرسیاری جددیش لەبارەی بڕ و جۆری نەوتەکەی کەرکووکیش هەیە. ئەوەی بە وردی زانراوە ئەوەیە لەم ناوچەیەدا بڕی ١٠ بلیۆن بەرمیل نەوتی یەدەگ لە ژێر خاکەکەیدایە و دەکاتە نزیکەی ١٠٪ کۆی یەدەگی عێراق(٢). ئەمەش ئەوە دەگەیەنێ کە بیرەنەوتەکانی کەرکوك و دەوروبەری دووەمە لە دوای بیرەکانی رومێلە لە باشووری عێراق(٣).

ئەم سامانە بەسەر ژیانی ئابووری ناوچەکەدا زاڵە و, کۆمپانیای نەوتی باکوور NOC لەدوای حکومەت گەورەترین ناوەندی دامەزراندنی دەستی کارە لە عێراقدا. بەم هۆیەشەوە کەرکووك بۆتە ناوەندی کێشکردنی کارگەران. هەروەها جێ نیشانەی بەرنامەکانی حکومەتەکانی پێشوو بووە کە بۆ ساڵانێکی زۆر ئیشیان لەسەر گۆڕینی هاوسەنگی دانیشتوانەکەیدا کردووە. لەم چوارچێوەیەشدا هەڵمەتی تەعریب کردنی ئەم شارە و دەوروبەری کراوە و بەهەر شێوەیەك بووە دەیان هەزار کورد و تورکمانی گوندەکانی ئەم شارە دوور خراونەتەوە یان ناچارکراون کە لە کۆمەڵگا زۆرەملێکاندا بژین و مافی موڵکایەتی زەوییان نەبێ(٤). هەروەها کوردەکان لەناو خودی شاری کەرکوك دەرکراون یان وەکوو تورکمانەکان رێگەیان پێ دراوە بمێننەوە بەو مەرجە کە ئینتیمای ئیتنی و نەتەوەییان بگۆڕن بۆ عەرەب. ئەم کارە بە زاراوەی بەعسیان پێی گوتراوە "تصحیح قومیه". پارێزگای کەرکوك کە ناوەکەی ئەمیشیان گۆڕی بوو بۆ

"التأميم" دووچاری تصحيح قوميەيەکی تايبەت بە خۆی بووە بەوەی رژێم بەشی گەورەو فراوانی خاکەکەی، کە کورد و تورکمان زۆرینەی دانیشتوانەکەی بوون، لکاندوویەتی بە پارێزگای دیکەوە(٥).

٢- قەیرانی پەرەگرتوو لە کەرکووک

أ- سیاسەتی گەڕانەوە

لەماوەی ساڵانی ٢٠٠٣ و ٢٠٠٤ دا ئەو کورد و تورکمانانەی پێشتر راگوێزرابوون و لە کەرکوك و دەوروبەرەکەی دەرکرابوون، ئەو دەرفەتەیان قۆستەوە کە رژێم رووخێنرا بگەرێنەوە بۆ زێدی خۆیان، یان ئەگەر گوند و ناوچەکانیان وێرانکرابن یاخود مینڕێژ کرابن ئەوا بچنەوە ناو کەرکوك و لەژێر دەواردا بۆ ماوەی چەندین مانگ لە بێبەشی و پیسوپۆخڵیدا بژین(٦). گوندییەکان هەر ئەوەندە نییە کە ماڵ و حاڵیان نەماوە بگەڕێنەوە سەری بەڵکو لەوەش زیاتر بەشێکی زۆر کەمیان حەزیان بەوە ماوە بچنەوە سەر کاری کشتوکاڵ کە ساڵانێکی زۆرە لێی دوورخراونەتەوە(٧).

گەڕانەوەی بە لێشاوی ئەمان بۆتە هۆی تێکچوونی پارسەنگی دیموگرافی شارەکە و، رێکخراوی نێودەوڵەتی کۆچ(IOM) لە ئەیلوولی ٢٠٠٤دا رایگەیاندووە کە ١٢هەزار و١٣٥خێزانی کورد و٣هەزار و ٩٢٥خێزانی تورکمان گەڕاونەتەوە بۆ کەرکووك و دەوروبەر(٨).

گەڕانەوەی راگوێزراوەکان لە کاریگەرییەکانی سیاسەت بێبەش نەبووە، ئەمە لەپاڵ ئەوەدا کە هەردوو حزبە کوردییە سەرەکییەکە- پارتی دیموکراتی کوردستان و یەکێتی نیشتمانی کوردستان ئیدارەی شارەکە و دامودەزگا ئەمنییەکانیان قۆرخ کردووە، بووەتە هۆکارێکی سەرەکی ئەو بارگرژییەی لەنێوانی کورد و تورکماندا هەیە سەرباری ئەوەی کە هەردووکیان قوربانیی دەستی رژێمی پێشوون. بە قسەی دانیشتوانە غیرە کوردەکەی کەرکووك بێتKDP و PUK هانی کوردە دوورخراوەکانیان داوە لە پارێزگا کوردییەکان و تەنانەت لە ئێران و تورکیاشەوە بگەڕێنەوە بۆ کەرکووك ئەگەرچی

کەرکووکیش نەبن بۆئەوەی بەر لە سەرژمێری یان هەڵبژاردن یاخود ریفراندومێکی پێشبینیکراو بۆ چۆنێتی بەڕێوەبردنی ناوچەکە ژمارەی کورد لە شارەکە زیاد بکات(٩).

بە پێچەوانەی ئەوەشەوە حزبە کوردییەکان دەڵێن ئەوان هەوڵیانداوە نەهێڵن گەڕانەوە بە لێشاو بێ و، ئەوەیشی گەڕاوەتەوە ئەگەر هەموویشی نەبێ بەڵام زوربەی هەرەزۆریان خەڵکی رەسەنی شاری کەرکووک و پارێزگاکەن.

لەوانەیە بەڵگە و بنەما بۆ قسەی هەردوو تەرەفەکە هەبێ، لەلایەکەوە بەڵگەی ئەوە هەیە کە لە کۆتایی هاوینی ٢٠٠٤دا کاریگەرییەکی زۆری سیاسەت لەسەر پرۆسەی گەرانەوە هەیە. کاتێك سالی نوێی خوێندن دەستی پێکرد و خێزانە کوردەکان زانیان منالەکانیان ناتوانن درێژە بە خوێندن بدەن چونکە قوتابخانەو مامۆستا و کەرەستەو کتێبی کوردی کەمن، ئەو کەلوپەلە کەمەی هەیان بوو پێچایانەوە و گەڕانەوە بۆ هەولێر یان سلێمانی. لە هەمان ماوەدا راگەیەنرا کە ئەو سەرژمێرییەی بڕیاربوو لە ١٢ی تشرینی یەکەمی ٢٠٠٤دا بکرێ دواخراوە بۆ کاتێکی نادیار و ئیتر ئەوەی کە دەبێت کورد دەستبەجێ بگەڕێنەوە بۆ کەرکووك خاو بۆوە. لەسەر ئەم بنەمایەیە کە غەیرە کوردەکانی کەرکووك دەڵێن:" سەرنج بدەن حزبە کوردییەکان بۆ ئەوەیان نەبوو کورد بگەڕێتەوە لە کەرکووك بژین بەڵکو هەر بۆ ئەوەیان بوو لە سەرژمێرییەکەدا لە کەرکووك تۆمار بکرێن"(١٠).

لەلایەکی ترەوە ئەو کوردانەی لە نەهامەتییەکی زۆردا لە کەرکووك دەژین و ئەوانەشیان کە راگوێزرابوون و هێشتا لە پارێزگاکانی دیکە دەژین بە سوێوە گلەیان لە سەرکردایەتی کورد دەکرد کە نەیتوانیوە پشتگیری لۆجیستی و سیاسی و مرۆیی بۆ گەڕانەوەی ئەمان دابین بکات، لەکاتێکدا ئەمان زۆریان خەون بەوەوە بینیوە کە عەرەبە هاوردەکان دەربکرێن و ئەمان بگەڕێنەوە بۆ کەرکووك. ئەمەش لەلانی کەمیدا نیشانەی ئەوەیە کە حزبە کوردییەکان بە تەحەفوزەوە کاردەکەن چونکە لەلایەنی نوێنەرانی کۆمەڵگای نێودەوڵەتییەوە بە وردی چاودێری دەکرێن(١١).

گەڕانەوەی کوردە راگوێزراوەکان, بە زۆری نەبووە هۆی ناکۆکی و شەڕ لەگەڵ عەرەبە نیشتەجێیەکاندا لەسەر موڵکایەتی(١٢). زوربەی کوردە دەرکراوەکان لە بنەڕەتەوە کرێچی بوون نەك خاوەن موڵك, ئەوانەش کە دەرکراون بەرلەوە بە چاوی خۆیان دیتوویانە کە ماڵەکانیان وێرانکراوە یان فریا کەوتوون داویانە بە خزمێکی خۆیان. وەلێ گوندە کوردییەکان هەموویان کاولکراون و نەهێڵراون(بە(١٢) قوتابخانە و مزگەوت و بیری ئاوەکانیانەوە). هەندێ حاڵەت نەبێ کە عەرەبە هاوردەکان خانووی سادەو ساکاریان لەو شوێنانە دروست کردۆتەوە کە کوردەکان گەڕانەوە وێرانیان کردن. رژێمی پێشوو کە دەستی بەسەر موڵکی کوردەکاندا دەگرت دەیکرن بە دامودەزگای گشتی لەوانەش نووسینگە و بارەگای حزبەکەی, کەواتە هەر لە بناغەوە ناکۆکییەك نەماوە سەبارەت بە موڵکایەتی ئەوانە بەڵکو کێشەیەك هەیە ئەویش کێشەی گەڕانەوەیە بۆ سەر ماڵێك کە نەماوە. زوربەی عەرەبە هاوردەکان گواستوویانەتەوە بۆ گەڕەکی دیکە(١٣). ئەو حاڵەتانەش کە عەرەبەکان (بە شێوەیەکی رەوا بووبێ یان ناڕوا) موڵکیان دەستکەوتبێ کە بە ئەسڵ هی کورد یان تورکمان بووبێ پاشی رووخانی رژێم دانیان بەوەدا ناوە کە بەهانەکانیان لاوازە و ئامادەن چۆڵی بکەن (هەندێ جار لەژێر فشاردا ئەم ئامادەییەیان نیشانداوە) (١٤).

تا هەنووکە کێشەی سیاسی و مرۆیی پەیوەندیدار بە گەڕاندنەوەی دەیان هەزار کوردی دەرکراوەوە هەیە کە مەسەلەیەکی کڵپەکردووە و بە شێوەیەکی مەترسیدار بارگرژی دەنێتەوە, دەبێت دان بە بوونیدا بنرێ و چارەسەر بکرێ.

ب- مەترسی بەرپابوونی ناکۆکی کۆمەڵایەتی

باڵادەستیی کورد لە کەرکوك لە سەرلەنوێ ناونانەوەی شەقام و دامودەزگاکاندا دەردەکەوێ (بۆنموونە نەخۆشخانەی صدامیان گۆڕیوە بە ئازادی), ئاڵای کوردستانیان هەڵکردووە, حزبە کوردییەکان دەستیان بەسەر خانوبەرە گشتییەکان و بارەگاکانی حزبی بەعسدا گرتووە و, ئەوەندش ئیجرائی رەمزی و راشکاوانەیان کردووە کە بوونەتە

هۆی ناڕەزاییەکی زۆری ناوەندە غەیرە کوردەکان(١٥). حزبە کوردییەکان و نوێنەرانی دیکەی کورد لە ئەنجوومەنی پارێزگا و فەرمانگەکان و لیژنەی عەقاراتی عێراقی و لیژنەی دوورخراوەکان (غەیرە کوردەکان ئەم نوێنەرایەتییە بە زۆر لەقەڵەم دەدەن) دەستیان بەسەر ژیانی سیاسیدا گرتووە و, بەرپرسە کوردەکانیش بە ئاشکرا ئەوە رادەگەیەنن کە نیازیانە دەست بەسەر کەرکووکدا بگرن و بیلکێنن بە ناوچە کوردییەکەوە(١٦).

کلدانە ئاشوورییە مەسیحییەکان رۆڵێکی بنەڕەتی دەگێڕن لە هێورکردنەوەی بارگرژییەکاندا. بە بێ لایەنانە خۆیان هێشتۆتەوە و سێ گەورەکۆمەڵە رکابەرەکە ترسیان لێیان نییە, بێدەنگن و هەرکاتێکیش داوایان لێ کرابێ ناوبژییان کردووە (١٧). تەنانەت چاودێرێکی رۆژئاوایی دەڵێ:" کە کۆمەڵەکانی ناو کەرکوک لەسەر هیچ رێکبکەون لەسەر ئەوە رێکدەکەون کە مەسیحییەك نوێنەرایەتییان بکات"(١٨).

یەکێك لە رکابەرە سەرەکییەکانی کورد تورکمانە کە هەندێکیان بۆ نموونە ئەو چوار حزبە نوێنەرایەتیان دەکەن کە پێیان دەوترێت " نیشتمانی" و لە بەرەی تورکمانیدا کۆبوونەتەوە. ئەم بەرەیە دەستکردی تورکیایە و بە زۆری تورکمانە سوننە مەزهەبەکانی تێدایە و لە لایەنی زۆرینەی تورکمانەوە بە چاوی گومانەوە سەیر دەکرێ چونکە گومان لە کۆڵەگە نیشتمانییەکانی رێکخراوێك دەکەن کە بیانی دروستی کردبێ. هەرچەندە هەندێ لە تورکمانە شیعەکانیش هاتوونەتە ریزی ئەم بەرەیەوە بەڵام بەشە هەرە زۆرەکەی بە سەرۆکایەتی رابەری روحییان ئایەتوڵا عوزما عەلی حسین سیستانی حزبی خۆیان دامەزراندووە و وا پێ دەچێ لەوەوە رێنمایی وەرگرن(١٩).

عەرەبەکان تەواو لێکترترازاون و دابەشی دوو پۆل بوون. یەکەمیان عەرەبە رەسەنەکانی کەرکوك کە لە ناوچەکانی الحدیدی و عبید و الجبوردان, دووەمیشیان عەرەبە هاوردەکان کە رژێمی بەعس هێناونی و لێرە نیشتەجێی کردوون. ئەوانەی یەکەم سوننەن و دووەمیشیان شیعەی باشوورن.

دانیشتووانە رەسەنەکەی کەرکووك هەر هەموویان لەسەر ئەوە کۆکن کە دەبیّ عەرەبە هاوردەکان هەرچییەکیان لە مولّك و مالّ بە ناهەقی دەست کەوتووە بیگەڕێننەوە بۆ خاوەنەکانیان. هەروەها زوربەشیان لەسەر ئەوە کۆکن کە دەبیّ خۆشیان بگەرێنەوە بۆ سەر زێدی رەسەنی خۆیان جا لەهەر جێیەك بێت و خانووی لەویّ هەبێت یان نەبێت (لانی زۆر وا پیّ دەچێت خانووبەرەیان نەمابیت). بەلاّم سەرەڕای ئەم کۆکییە ئەمان لەبارەی چۆنێتی و کاتی گەڕاندنەوەی ئەم هاوردانە رای جیاوازیان هەیە. کوردەکان سوورن لەسەر ئەوەی ئەمڕۆ بەر لە سبەی بگەڕێنرێنەوە, دەکریّ قەرەبووش بکرێنەوە و ئامڕازەکانی گواستنەوەشیان بۆ مەیسەر بکریّ, بەلاّم بە دلّنیاییەوە دەبێت بەر لە هەلّبژاردنی ئەنجوومەنی پارێزگاکان یان سەرژمێریی یان ریفراندوم بیّ. کەچی لەلایەکی دیکەوە عەرەبی رەسەن و تورکمانیش هەن چونکە خانووەکانی خۆیان بەمان بەکریّ داوە و هێزێکی هەرزانی کارن کە لە ئایندەیەکی نزیکدا پێویستیان پێیان دەبێت بۆ ئیش کردن لە بینا و ئاوەدانکردنەوەدا, لەمانەش گرنگتر ئەوەیە کە بەشداری دەنگدان دەکەن لە هەلّبژاردنەکاندا و لە توانای کورد کەم دەکەنەوە.

هەولّی کوردەکان هەر بۆ ئەوەندە نییە کە دیفاکتۆیانە یان شەرعییانە زالّ بن بەسەر شارەکەدا, بەلّکو ئەوان دەیانەویّ دەسەلاّتیان بەسەر زوربەی هەرە زۆری شوێنەکانی پارێزگاکەدا هەبیّ. ئەوان کار بۆ ئەوە دەکەن کە ئەو دابەشکردنە ئیدارییەی رژێم کردوویەتی هەلّیوەشێننەوە و پارێزگاکە بگەرێننەوە سەر سنوورە ئیدارییەکەی پێش سالّی ١٩٧٥و بەمەش ژمارەی کورد لە پارێزگاکە زیاد بکەنەوە. ئەم جموجوولّە بە ئاشکرا لەو ناوچانەدا دیارە کە پارێزگاکانی هەولێر و سلێمانی لە کەرکوك جیادەکەنەوە. ئەم ناوچانە ئەرزی حەرام بوون و رژێمی پێشوو هەموو خەلّکە کوردەکەی لیّ دەرکردبوون و بە تەواوەتی چۆلّ کرابوون و پێی دەوترا "هێلّی سەوز". ئێستا کوردەکان دەگەڕێنەوە و خانوو گوندەکانیان لەویّ ئاوەدان دەکەنەوە. دانیشتوانە غەیرە کوردەکەو تەنانەت حکومەتی کاتی عێراقیش تەماشای ئەم

جموجووڵ دەکەن و پێیان وایە جووڵە پێکردنێکی راستەقینە و تۆقێنەری هێڵی سەوزە بەرەو ناوەوەی کەرکووک(٢٠).

سەرباری ئەوانەش جەلال تاڵەبانی سەرۆکی یەکێتی نیشتمانی کوردستان(PUK) هەمیشە ئەوە دووپات دەکاتەوە کە دەبێت دەسەڵاتی حکومەتی هەرێمی کوردستان زۆر زیاتر لە کەرکووکیش تێپەڕێت تا دەگاتە پارێزگای دیالە. مەڵبەندی یەکێتی نیشتمانیش لە خانەقین بەوە تۆمەتبارە کە " پاکتاوی رەگەزیی پێچەوانە"ی پیادە کردووە وەختێ سەدان خێزانی شیعەی عەرەبی لە ٢٠٠٣دا دەرکردووە.

ئەم رەفتارە یەکلایەنانە هاوسەنگی دیمۆگرافی تێکدەدەن و بارگرژییەکە توند و تیژتر دەکەنەوە.

٣- هەڵوێستی هەڕەشەییانەی تورکیا

گۆڕانکارییەکانی ناو کەرکووک زەنگی خەتەریان لەناو تورکیا لێدا کە کوردێکی زۆری لێ دەژی. تەنانەت لە کاتی خۆ ئامادەکردن بۆ جەنگی ئازادی عێراق تورکیا بە شێوەیەکی گەورە لە ئەگەری جموجوڵی کورد نیگەران بوو کە بەرەو کەرکووک ببزوێ, دواتر ئەم ئەگەرە بە هاوپەیمانێتی کورد و ئەمەریکا یەکلابۆوە کە روودەدات, بۆیە پەرلەمانی تورکیا رازی نەبوو لە تورکیاوە هیچ ئاسانکارییەك بۆ ئەمەریکا بکرێ کە بەرەی باکوور لە دژی سەدام بکاتەوە(٢١). لەو کاتەوە ئیتر بە شێوەیەکی گشتی سیاسەتی تورکیا لەبارەی کەرکوك و باکووری عێراق و کوردەکانەوە تا رادەیەکی زۆر پەرچەکردارانەیە و کاردانەوەی زۆری پێوە دیارە(٢٢). تورکیا خۆیشی دەزانێ کە ئەگەر کار لە کارترازا زۆر زەرەر دەکات.

أ–بەرژەوەندی زیندوو و هێڵی سووری گۆڕاو

ئەو کاتەی لە پاشماوەکانی ئیمپراتۆری عوسمانی دەوڵەتی تورکیا دروستکرا ناچارکرا کە واز لە هەموو داخوازییەکانی سەبارەت بە "ویلایەتی موسڵ" بهێنێت و,

هێزی زاڵی بەریتانیا کە دەیزانی چ سامانیکی سروشتی لەو ناوچەیەدا هەیە لکاندی بە دەوڵەتی نوێی عێراقەوە. بەم کارە هەر ئەوەی لێ نەکەوتەوە کە عێراق سامانێکی نەوتینەی دەست کەوت بەڵکو گەلی کوردیش پارچەپارچەتر کرا کە پێشتر بەپێی پەیماننامەی سیڤەر(Sevres) لە ١٩٢٠دا بەڵێنی ئەوەی پێ درابوو دەوڵەتی بۆ دروست بکرێ کەچی دوای سێ ساڵ بەپێی پەیماننامەی لۆزان لێی بێبەش کرا(٢٣).

ئەمڕۆ ١٢ تا ١٥ ملیۆن کورد لە باشووری رۆژهەڵاتی تورکیادا و, نزیکەی ٥ملیۆنیش لە باکووری عێراقدا دەژین کە سەرەڕای ئەوەی ئومێدیشیان کەم بۆتەوە بەڵام هەر خەون بەوەوە دەبینن کە دەوڵەتی سەربەخۆیان هەبێت. بوون و رۆڵی دەوڵەتی عێراق لە باشووری تورکیادا و ئاواتە نەتەوەییەکانی کورد لەمبەر و ئەوبەری سنوورەکەی دوو بزوێنەرە ستراتیجییەکەی تورکیا بوون کە پاڵیان پێوەنا ئەو رێبازەی هەبێ لە پەرەسەندنەکانی ساڵی ١٩٩١ و بە تایبەتیش لە کۆتایی ساڵی ٢٠٠٣دا. تورکیا سنووری بە ئەوروپاوەیە و دوا تخوبی هاوپەیمانێتی باکووری ئەتڵەسییە و چەند دەیەیەکە چاوی بریوەتە رۆژئاوا و خەون بەوەوە دەبینێ کە بە تەواوەتی تێکەڵی دامەزراوەکانی رۆژئاوا بێت بۆیە حەزی نەکردووە خۆی بگلێنێتە کێشەکانی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست بەڵام هەوڵیشی داوە کە بازرگانی و سەرمایەگوزارییەکانیشی بەو لایەدا فراوان بکات. سەرنج دەدەین کە شەڕی عێراق – ئێران لە (١٩٨٠–١٩٨٨) بەرپا بوو تورکیا زۆر بە وریاییەوە چاودێری دەکرد بەڵام بێلایەنانە مایەوە(٢٤).

ئەنقەرە وای دەبینێ کە هێزی عێراق و یەکێتی خاکەکەی لەو مەترسیانەی کەم کردۆتەوە کە دەشێ لە رێی گەمەکەرە هەرێمایەتییەکانەوە توشی ببێ بە تایبەتیش لەلایەنی ئێران و سعودیەوە. بەرپرسێکی گەورە لە وەزارەتی دەرەوەی تورکیا لە دیمانەیەکدا لەگەڵ کرایسز گروپ رۆژی ٢٧ی تشرینی یەکەمی ٢٠٠٤ ئەم مەسەلەیەی بەمجۆرە روون کردەوە کە: "هەمیشە عێراق لە ناوچەکەدا توخمی هاوسەنگی بووە و دەوڵەتەکانی دیکەی ناچارکردووە کە لە حاڵەتی دیفاع دا بن.. نیگەرانیی هەرە گەورەی تورکیا لەوەیە کە عێراق لەبەریەك هەڵوەشێ یان نەمێنێ و تورکیاش بە ئومێدی ئەوە

نییە کە ئەو هاوسەنگییە بکات هەرچەندە ئەڵتەرناتیڤێکیش بۆ خۆی لە ناوچەکەدا نابینێتەوە.

تورکیا سیناریۆیەکی بە مۆتەکەی لە خەیاڵدایە سەبارەت بە عێراق ئەویش ئەوەیە کە یا ئەوەتا شەڕێکی ناوخۆیی لە عێراقدا بەرپا دەبێت و کورد لە باکوور دەوڵەتێك بۆ خۆیان پێکدەهێنن, یان شتێکی دیکەی لەوجۆرە کە کوردەکان بۆ ئەوەی ناوچەکەی خۆیان بپارێزن لە ناوەندی روخاو جیا دەبنەوە و ئینجا بەبیانووی مێژوویی و پێویستی ئابووری کەرکووکیشی پێوە دەلکێنن و کوردستانی سەربەخۆ پێکدەهێنن جا ئەگەر بەناویش وانەبێ بەڵام لە راستیدا وا دەبێت, وەلێ کوردەکان یەکگرتوو نین و ئەنقەرە پێی وایە پارتی دیموکراتی کوردستان و یەکێتی نیشتمانی کوردستان لەسەر حوکمڕانێتی ئەم قەوارە نوێیە دەبێتە شەڕیان و ئیتر لەوێش ئاژاوە بەرپا دەبێت. لەمەش زیاتر ئەنقەرە لەو بڕوایەدایە کە دروست بوونی دەوڵەتی کوردی با شلۆق و ناجێگیریش بێت, هانی شیعەکانی باشوور دەدات کە گەورەترین یەدەگی نەوتی عێراق لە ژێر خاکەکەیاندایە ئەوانیش سەربەخۆیی خۆیان راگەیەنن. ئەمەش دێوەزمەی ئازادبوونی شیعە زیندوو دەکاتەوە کە لە هەشتاکانی سەدەی بیستدا بارگرژی زۆری لە ناوچەکەدا دروستکردو و ئەو هۆکارەش بوو کە وای لە عەرەب کرد هاوکاری گەورە وزۆری عێراق بکەن لە جەنگەکەیدا لەگەڵ ئێران(٢٥).

چاودێرێکی تورکیش پێی وایە دروست بوونی دەوڵەتێکی کوردی لە باکووری عێراق کەرکووك چەقە ئابوورییەکەی بێت دەبێتە هۆی:" دە ساڵ ئاژاوە و ناجێگریی... بە هۆی نەوتەوە چونکە سەرکەوتنی ئابوورییانەی قەوارەیەکی وا دەبێتە جێ بایەخی کوردەکانی تورکیا"(٢٦). توێژەرەوەیەکی دیکە دەڵێ:" کوردەکانی تورکیا کە هەندێکیان لاگیری لە مەسعود بارزانی سەرۆکی پارتی دیموکراتی کوردستان دەکەن لانی زۆر مەیلیان بە لای برا کوردەکنی عێراقیاندا دەچێت کاتێ کە بایەخی ئابووری ئەوێ بەهۆی نەوت و بازرگانییەوە گەورە دەبێت و, خۆشگوزەرانی باکووری عێراق بە شێوەکی زەق ناکۆك دەوەستێ لەگەڵ هەژاری باشووری رۆژهەڵاتی تورکیا"(٢٧). بە

واتایەکی دیکە مەترسییەکە لەوەدایە کە سەرکەوتنی کورد کلّپە لە هەستی جیاخوازی کوردان لە باشووری رۆژهەلاّتی تورکیا هەلّدەستێنێ(٢٨).

بەم هۆیانەوە دامەزراندنی دەولّەتێکی کوردی کە کەرکووکیش یەکێك بێت لە پێکهاتەکانی هێلّی سوورە بەلای تورکیاوە(٢٩). تا ئێستاش روون نییە کە ئایا دروست کردنی دەولّەتێکی کوردی سەربەخۆ بەبێ کەرکووکیش (واتە لەسەر ئەو خاکەی کە حکومەتی هەرێمی کوردستان لە سالّی ١٩٩٢ەوە بەڕێوەی دەبات) هەر جێی رەزامەندی نییە؟ (٣٠).

هێلّە سوورەکانی تورکیا هەرگیز جێگیر نەبوون و زوو زوو گۆڕاون بە تایبەتیش کە ئەم ولاّتە هەولّ دەدات ئەندامێتی یەکێتی ئەوروپای دەست بکەوێ. پێشتر تەنانەت فیدرالییەتیش بۆ تورکیا هێلّی سوور بوو کەچی پاش ئالّوگۆڕەکانی دوای جەنگ و کە تورکیا خۆیشی زانی دەسەلاّتێکی ئەو تۆی نییە کە کار لە پەرەسەندنەکانی ئەو دیو سنوور بکات, زۆر بێدەنگانە ئەم هێلّە سوورە هەلّگیرا.

بەرپرسێکی گەورە دەلّێت:" راستە ئێستا حکومەتی تورکیا بە رێگەچارەی فیدرالی رازییە. هێلّە سوورەکانمان کەمێك زیادەڕۆیی تێدا بوو. سەرلیستی ئەرکەکانی ئەمڕۆمان پاراستنی یەکیێتی خاکی عێراقە ئەمەش بە دیدی ئێمە مانای وایە بە فیدرالییەت رازین". لەمە زیاتر وتی کە دەبێت کەرکوك بارێکی تایبەت و ئیدارەیەکی جیاوازی هەبێت تەرتیباتی دەستووری بۆ کرابێت و لە ریفراندۆمێکی گشتیدا پەسەند بکرێ(٣١). دیبلۆماتێکی رۆژئاوایی هاوهەلّوێستە لەمبارەیەوە و دەلّێ:" حکومەتی تورکیا وای لێهاتووە کە بە بیرۆکەی قەوارەیەکی کوردی لە باکووری عێراق رازی بێت, بەلاّم ناتوانێت بەوە رازی بێت کە دەولّەتێکی سەربەخۆی کوردی هەبێت زالّ بێت بەسەر سەرچاوەکانی وزەدا(واتە کەرکووکی تێدا بێت). دەولّەتێکی لەو جۆرە مەترسییەکی کوشندەیە بۆ ئاسایشی دەولّەتی تورکیا" ئینجا ئەو دیبلۆماتکارە رۆژئاواییە بە کرایسز گرووپی وت:" لەوانەیە ئەم تێڕوانینە زیادەڕۆیی تێدا بێت بەلاّم جەنەڕاڵە تورکەکان بەمجۆرەی دەبینن"(٣٢).

هەر لەم ڕێچکەیەدا بوو کە تورکیا پێی وابوو لێدوانەکەی بارزانی, سەرۆکی پارتی دیموکراتی کوردستان لە تشرینی یەکەمی ٢٠٠٤دا کە وتی:(کوردەکان بۆ مافەکانیان لە کەرکووك دەجەنگن) بە شێوەیەکی زۆر تایبەت ئیستیفزازی بوو. هەروەها بەو جۆرە لێکدرایەوە کە ڕاگەیاندنی نیازی شەڕ کردنە لە پێناوی کەرکووك و هەنگاوێکە بۆنی ئەوەی لێ دەکرێ کورد هەوڵی سەربەخۆیی بدات(٣٣). هەرچەندە هەندێك بایەخی ئەم لێدوانەی بارزانییان کەم کردەوە بەو مانایەی کە هەڵوێستگەلێکن لە چوارچێوەی پێویستییەکانی هەڵبژاردندا, کەچی قسەیەکی واش بڵاو بۆوە کە پێدەچێ نیشانەی زاڵ بوونی سەربازانە بەسەر سیاسەتدا لە تورکیا, گوایە هێزێکی تورکیا کە لە ٢٠ هەزار سەرباز پێکهاتووە لەسەر سنوورن و ئامادەن بۆ جەنگ ئەگەر بارزانی قسەکانی خۆی جێبەجێ کرد(٣٤).

ب- گەمەکردن بە کارتی تورکمان

کاریگەری تورکیا لە ڕووبەڕووبوونەوەی ئەگەرەکانی پەرەسندنی بارودۆخی عێراقدا بە تایبەتیش بە هەڕەشەی لەشکرکێشی زۆر سنووردارە بەڵام بۆ نموونە دەتوانێ مەرزی خاپوور دابخات و ئابووری کورد بخنکێنێ. کارێکی لەمجۆرە زۆر زیاتر کاریگەر ئەبێت ئەگەر سووریا و ئێرانیش وەك تورکیا بکەن. هەروەها دەتوانێت ئەو بۆرییە نەوتە دابخات کە باکووری عێراق بە دەریای سپی ناوەڕاستەوە دەبەستێتەوە(٣٥).

بۆ پتەوکردن و فراوان کردنی تواناکانی مانۆری خۆی تورکیا پەرەی بە پەیوەندییەکانی داوە لەگەڵ تورکمانەکانی عێراق. ئەم جالییەیە لە ریشە و ڕەسەندا جیاوازن لە نەتەوەی تورك بەڵام زۆر بە توندی گوزارشت لە هەستی نەتەوایەتی لاگیری تورکیا دەکەن(٣٦).

هەرچەندە ژمارەی ڕاستەقینەی ئەم کۆمەڵە ئەتنییە نەزانراوە بەڵام بە دووەمین کەمایەتی دێت لە پاشی کورد(٣٧). یەکێك لە چاودێران دەڵێ:" لە تورکیا کەرکووك

هەمیشە وەك شارێکی تورکمانی ناسراوە و کورد لە گوندەکان وەك دەخیل هاتوونەتە شارەکە(٣٨).

لەماوەی سالآنی سەدەی بیستدا نیگەرانی و دلەڕاوکێی تورکمانەکان زیاتر بوو کە کوردەکان لەو شارانەدا جێگیر بوون کە پشت بە ئابووری پترۆلّ دەبەستن, هەروەها بە لووتبەرزیشەوە تەماشای کوردیان دەکرد. رۆژنامەنووسێکی تورك ئەم حالەتی خۆبەزلزانیینە چینایەتییەی تورکمانەکان لە دژی کوردەکان بەوە تەفسیر دەکات کە دواجار تورکمانەکان لە سەردەمی عوسمانیدا ئەسیاد و گەورەئەفسەر و بازرگان و پیشەوەر بوون کەچی زوربەی هەرە زۆری کوردەکان جووتیار و سەپان و سەربازی پیادە بوون(٣٩). پیرەمێردێکی تورکمانیش دەلّێ:" کوردەکان وەك ئەفریقاییەکان لە ئەمەریکا ئەمان لە عێراق خزمەتکار و بەردەست بوون. وردە وردە لەم شارانە نیشتەجێ بوون و کە حکومەتی عێراقی گوندەکانیانی بۆردومان کرد بە ژمارەی زیاتر کۆچیان بۆ ناو شارەکان کرد(٤٠) و, لە هەنگاوێکیشدا کە بە هەنگاوێکی ئازاربەخشی دەزانین حکومەتی ئینتیداب زمانی خوێندنی لە تورکییەوە کرد بە کوردی " زمانی خزمەتکاران"(٤١).

بە رای چندین چاودێر تورکیا تورکمانی وەك بەهانە بەکارهێناوە بۆ دەخالەت کردن لە عێراقدا تا بەرژەوەندییە زیندووەکانی لە باکوور بپارێزێ. لەمەدا ئیشی لەسەر ئەو تووڕەبوون و دلەڕاوکەیە کردووە کە لای تورکمانەکان بەرامبەر لێشاوی کوردە گەڕاوەکان دروست بووە و بەکاری هێناوە بۆ ووروژاندنی ئەو هەست و سۆزە لاگیرەی لە ناو تورکیا هەیە بۆ دەخالەتی سەربازی. رۆژنامەنووسێکی تورك دەلّێ:" تورکیا تەنیا دە سالّ دەبێت بایەخ بە مەسەلەی تورکمان دەدات بە تایبەتی کە شەڕی ناوخۆ لە کوردستان بەرپا بوو." هەروەها دەلّێ:" ئەوکاتە مەسەلەی تورکمان بەلای هێزی راستڕەوی تورکیاوە ڕەهەندێکی ئایدیۆلۆجی وەرگرت(٤٢). بە گوتەی دیبلۆماتێکی رۆژئاواییش بێت:" ئەمە مانای وانییە کە بایەخدانی تورکیا بە تورکمان هەلّبەستراو بێت بەلّکو ئیستیغلال کرا. تورکەکان بە درێژایی حوکمڕانێتی صدام و دەورانی تەعریب

دەرهەق بە تورکمانەکان بێدەنگ بوون و دەستپێشخەرییەکیان نەکردووە بۆ هەنگاوێکی تایبەت لەو بارەیەوە, کەچی ئەمڕۆ دەزانن مەسەلەکە لەلای جەماوەری تورکی جێ دەکاتەوە و, هەر لە راستیشدا فشارێکی راستەقینەش هەیە".

بەرەی تورکمانی عێراقی ئەو ئامرازە سەرەکییەیە کە تورکیا بەکاری هێنا بۆ کردنەوەی دۆسیێی تورکمانەکان. بەرە رێکخراوێکە دەزگاکانی ئاسایشی تورکیا بە پارە و پولی حکومەتی تورکیا لە ناوەڕاستی نەوەدەکانی سەدەی بیستدا دروستیان کرد(٤٣). بەرەی تورکمانی هەر هەوڵی ئەوەی داوە کە تورکمانەکان لەژێر یەك چەتردا کۆبکاتەوە بەو رێیە کە گوزارشت لە دڵەڕاوکەی ئەوان بکات و داوا لە تورکیا بکەن دەخالەت بکات . ئەندامێکی سەرکرداتی بەرەش وتی:" دەمانەوێ هێزەکانی تورکیا بێنە کەرکووکەوە چونکە کوردەکان ناکشێنەوە. چۆن دەکرێ بەوە رازی بین کە ئەوەی هی ئێمە بوو لێمان زەوت کراوە؟ ئەوان هەرگیزاو هەرگیز خۆبەخۆ لە کەرکوك ناکشێنەوە بەڵام کە تورکیا هات هەڵدێن(٤٤).

چونکە بەرە بە دەستی دەرەکی دروست کراوە تەنانەت لەناو خودی تورکمانەکانی عێراقیش دا رۆڵی ئەو لە باکوور مایەی مشتومڕ بووە(٤٥). بەڵام لەناو تورکیادا بە پێچەوانەوە وا پێدەچێ جەماوەر ئاگای لەوە نەبێت کە حکومەتەکەیان رۆڵی هەیە لە ئاژاوەنانەوەدا لە باکووری عێراق یان ئەم جەماوەرە هەر لە بناغەوە بایەخ بەم مەسەلەیە نادەن(٤٦).

جالییەی تورکمان دەزانن رای باو ئەوەیە کە ریشەی بەرە ریشەیەکی بیانییە و, ئەم سیفەتە بەسەر هەموو تورکمانیشدا شکاوەتەوە, بۆیە تورکمانێکی هەڵسوڕاوی سەربەخۆ دەڵێت:" ئێمە پێویستمان بە تورکیایە کە بمانپارێزێ, بەڵام کە ئێمە ببینە لقێکی حکومەتی تورکیا ئیتر راستگۆییمان لە عێراقدا نامێنێ". (تحسین کهیە) ئەندامی یەکگرتووی ئیسلامی تورکمان نیگەرانی خۆی لەو ریعایەت کردنەی تورکیا بۆ بەرەی تورکمانی دەربڕی کە دەشێ لەشکرکێشی لێ بکەوێتەوە و وتی:" من دژی دەخالەتی سەربازی تورکیام, ئێمە عێراقین و دەبێت کێشەکانمان خۆمان چارەسەریان بکەین,

ئەگەر هێزەکانی تورکیا هاتنە عێراقەوە سوریا و ئێرانیش وا دەکەن. ئێمە تەنیا پێویستمان بە هاریکاری تورکیایە و هیچی دیکە نا".

ج- مشتومڕ لەبارەی لەشکرکێشییەوە

بە شێوەیەکی گشتی لە تورکیا وا تەماشای لەشکرکێشی تورکیا دەکەن بۆ ناو عێراق وەك پرۆژەوەلامێك بۆ دەستبەسەرداگرتنی پێشبینیکراو یان راستەقینەی کوردەکان بەسەر کەرکوکدا کە هەمووش لەسەر ئەوە کۆکن ئەم زالّ بوونە هەڕەشە لە مافەکانی تورکمان دەکات. لە راستیدا هەڵبەستنی "مەسەلە" ی تورکمان خۆی لە خۆیدا لەشکرکێشی تورکیا خێراتر دەکات.

دیبلۆماتێکی رۆژئاوایی لە ئەنقەرە بە کرایسز گروپی وت:" ١٥٠٠ تا ٣٠٠٠سەربازی هێزی تایبەتی تورکیا لە باکووری عێراقدان بەلام لەبارەی ئەرك و چالاکییەکانیانەوە زانیاری زۆر کەمە. ئەم هێزە لە نزیك سنوورە و لە ئاداری ٢٠٠٣وە بە بیانووی ئەوەوە هاتووە کە رێ لەو کوردانە بگرێ کە لەوانەیە وەکوو ١٩٩١ بەهۆی جەنگەوە کۆچڕەو بکەن بەرەو تورکیا. بەلام هەندێك راپۆرت ئاماژە بەوە دەکەن کە بەشێك لەم هێزە لە نزیك موسلّ و کەرکوك و تەلەعفەرە و ئەگەر پێویستی کرد زۆرتریش دەکرێ.

وەکوو چاوەڕوانکراو بوو, بەبوونی ئەم هێزە هەستی کوردەکان کلّپەی سەند.ئەوە بوو لە تەمموزی ٢٠٠٣ دا رووداوێك روویدا شەرمەزارییەکی زۆری بۆ تورکیا دروست کرد. پۆلیسی کورد لە سلێمانی ژمارەیەك چەکداری دەستگیر کرد چونکە گومانی لێ کردبوون کە خۆیان ئامادە کردووە بۆ تیرۆر کردنی پارێزگاری کەرکوك دوایی دەرکەوت هەموویان سەربازی هێزی تایبەتی تورکیان. پاش ئەم گورزە ئینجا حکومەتی تورکیا هەندێ دەسەلاتی لە سوپا سەندەوە سەبارەت بە و سیاسەتەی لە باکووری عێراقدا پیادە دەکرێ. بەلام تەواجودە سەربازییەکەی تورکیا لە باکووری عێراق هەوەکوو خۆی مایەوە. جارێکی دیکە لە تشرینی یەکەمی ٢٠٠٣دا تروسکایی دەرفەتێکی دیکە دەرکەوت, بەتایبەتیش کە باری ئەمنی عێراق تێکچوو و ئەمەریکاش هەوڵی دەدا

دەوڵەتانی دراوسێ سەربازی خۆیان بنێرن بۆ هاریکاری کردنی لە سەقامگیریی وەزعەکەدا, ئەوە بوو پەرلەمان پێشنیارەکەی حکومەتی قبوڵ کرد کە ١٠ هەزار سەرباز رەوانەی عێراق بکات بەڵام ئەم پێشنیارە سەرکردە کوردەکانی زۆر توڕە کرد بە هوشیار زێباری وەزیری دەرەوەی عێراق و هەندێ لە ئەندامانی ئەنجوومەنی حوکمیشەوە کە تورکیایان بەوە تاوانبار کرد کە پیلانی دارێژراوی لە کۆنەوەی هەیە بۆ داگیرکردنی کانە نەوتەکانی موسڵ و کەرکووك.

لە کاتی رووداوەکانی تەلەعفەردا لە ئەیلوولی ٢٠٠٤دا کە ئۆپاراسیۆنە سەربازییەکانی ئەمەریکا هەوڵیان دەدا کارو کردارەکانی مقاوەمە راگرن بووە هۆی کوشتن و ئاوارەکردنی خەڵکی سڤیل, هێزەکانی تورکیا کە لەو ناوچەیە بوون بێلایەنانە مانەوە سەرەڕای ئەو دەگ و هەلایەی لەناو تورکیادا بەرز ببوەوە کە گوایە لە تەلەعفەر " پاکتاوی رەگەزیی" لەدژی تورکمانەکان بەرپایە.

ئەم ئەزموونانە بەڵگەی ئەوەن کە باجی سیاسی بوونی هێزە تایبەتەکانی تورکیا لە باکووری عێراق کە گوایە نێردراون بۆ پاراستنی تورکمانەکان و لە راستیشدا ئامانجەکەی ئەوەیە رێ نەدەن دەوڵەتی کوردی دروست ببێ, باجێکی زۆرە و ئەم هێزانە رووبەڕووی مقاوەمەتێکی جەسوورانەی جەنگاوەرە کوردەکان دەبنەوە کە لە شەڕە جۆراوجۆرەکاندا شارەزاییەکی زۆریان کۆکردۆتەوە. هەروەها لەبەر رۆشنایی چاکبوونی پەیوەندی تورکیا لەگەڵ یەکێتی ئەوروپا ئەو گۆڕانکارییە گرنگانەی سەبارەت بە پێگەی نێودەوڵەتی تورکیا روویانداوە وا پێدەچێ هاندەر نەبن کە تورکیا خۆی لە کردەوەیەکی لەوە فراوانتری سەربازی بگلێنێ.

دیبلۆماتێك لەمبارەیەوە وتی:" مەیلی سەرکێشی تورکیا بۆتە پاشماوەیەکی رابردوو, تورکیا ئێستا دەزانێ کە لێی خۆش نابن. پروپوچی هەموو هەڕەشەکانی دەخالەت کردن لە باکووری عێراقیش سەلمێنران و, ئێستا چاودێرییەکی مەدەنی زۆر زیاتر لەوەی رابردوو بەسەر رەفتارەکانی سوپاوەیە و, سوپاش خەریکە متمانەی

سیاسی پەیدا دەکاتەوە, سوپا بیروڕای تایبەتی خۆی هەیە سەبارەت بە عێراق بەڵام سیاسەتێکی تایبەتی نییە".

هاوکات کۆبوونەوەیەکی چاودێران و توێژەرەوان لە ئەستەنبوول ئەی دووپات کردەوە کە:" داوای راستڕەوەکان کە تورکیا لەشکرکێشی بکات دیدوبۆچوونی سوپا عەکس ناکاتەوە و تورکیا هەروا بەردەوام لە هەموو بۆنەیەکدا باسی لەشکرکێشی دەکات بەڵام هەر خۆیشی باش دەزانێ کە لەسەر ئەرز باجەکەی یەکجار گەورە دەبێت واتە قوبرسێکی دیکەی تووش دەبێت(٤٧).

بەڵام هەمووان هەست بەم متمانەیە ناکەن و لێدوانەکانی حکومەت مەزەندەی بەیەکتر ناکۆك و هەندێ جار دڵەڕاوکەریش دروست دەکەن.

کردەوەی توندڕۆ تەنانەت کە لە رووکەشیشدا وا دیار بن کە ناعەقڵانین بەڵام لەوانەیە هەر کاردانەوەی تونڕۆ دروست بکات و زیانیش بە بەرژەوەندییە دوورخایەنەکانی تورکیا بگەیەنن. حکومەتیش, وەك یەکێك لە توێژەرەوان ئاماژەی پێکرد, هەموو شتێك دەکات بۆ پاراستنی تورکمانەکان لە کەرکوك ئەگەر کوردەکات جووڵان بۆ داگیرکردنی شارەکە و ئامادەشە " بەتەواوەتی دەرەنجامەکانی ئەم کردەوەیەی لە ئەستۆ بگرێ وەك چۆن لە قوبرس کردوویەتی". دیبلۆماتێکی رۆژئاواییش لەمبارەیەوە وتی:" زیان بە خۆ گەیاندن مەسەلەیەکە تورکەکان زۆر شارەزان تێیدا".

د- رەهەندی نێودەوڵەتی:

تورکیا لە ناو خودی خۆیدا سەبارەت بەوەی لە باکووری عێراق چی بکات دابەشە بەسەر چەند تەوژمێکدا, هەڵوێستی ئەمەریکاش کە تەنیا هێزێکە دەتوانێ هاوکار بێت بۆ دۆزینەوەی رێگەچارەیەکی ئاشتییانە بۆ کەرکوك بە هەڵوێستێکی نەگەتیڤ و رقهەڵسێن دەبینێت. بەلای تورکیاوە سیاسەتی ئەمەریکا لە باکووری عێراقدا نەبوونی سیاسەتە, چونکە لەلایەکەوە زۆر سەرقاڵی قەیرانی ئەوەدوای عێراقە(٤٨) و, لەلایەکی

دیکەشەوە قەرزاری کوردەکانە کە لە کاتی جەنگدا زۆریان هاریکاری کرد, هەروەها دوودڵە لەوەی پێش بە پارتی دیموکراتی کوردستان و یەکێتی نیشتمانی کوردستان بگرێ چونکە دوو حزبن ئایدیۆلۆجییەتی عەلمانیان هەیەو باشترین دوو خەیارن بۆ لە پەراوێزکردنی رەوتی ئیسلامی لە ناو کورداندا. هاوکات سیاسەتێکی چالاکی پیادەنەکردووە بۆ سووک کردنی ئەو بارگرژییەی لە کەرکووکدا هەیە (دوای دامەزراندنی ئەنجوومەنی حوکم لە ساڵی ٢٠٠٣ دا). هەرچەندە ئەمەریکا ٥٠ ملیۆن دۆلاری بۆ کوردە راگوێزراوەکانی کەکووك تەرخان کردووە بەڵام پێویستی بە نەخشەیەکی سەرتاسەری هەیە و لە حاڵی حازردا شتێکی ئەوتۆ دیار نیە کە ئەمەریکا بۆ کەرکووك ئیشێکی جدی بکات(٤٩).

بارودۆخەکە بەوجۆرە کە دیبلۆماتێکی رۆژئاوایی بە چڕ کراوەیی باسی دەکات بریتییە لەوەی کە:" تورکیا لەوە دەترسێ ئەمەریکا لە کێشەی کەرکووك بە ئاگا نەیەت تا ئەو کاتەی کار لە کار ترازاوە".

پرۆسەکەی تەلعەفەر ئاسەوارێکی نەگەتیڤی لەسەر پەیوەندی نێوان تورکیا و ئەمەریکا جێهێشتووە, ئەو کاتەی وڵاتە یەکگرتووەکان هێرشێکی ئاسمانی و پیادەیی لە ٩ی ئەیلوولی ٢٠٠٤دا بە رێخست بۆ ریشەکێشکردنی یاخی بووەکان وەزیری دەرەوەی تورکیا عبدالله گول ئەوەی مەحکوم کرد کە ناوی نابوو:" بەکار هێنانی زیادەڕۆیی هێز دژی مەدەنییەکان" و هەڕەشەی ئەوەیشی کرد کە ئەگەر پرۆسەکە بەردەوام بیت" حکومەتی تورکیا لە هەموو بوارەکاندا شەراکەتی خۆی لەگەڵ ئەمەریکا لەناو عێراقدا کۆتایی پێدەهێنێت"(٥٠).

هەمان دیبلۆماتی رۆژئاوایی دەڵێ:" حکومەتی تورکیا تێناگات بۆچی ئەمەریکا کە زۆر باسی جەنگ لە دژی تیرۆر دەکات هیچی نەکردووە لە دژی پارتی کرێکارانی کوردستانPPK کە لە حوزەیرانەوە ١٥٠٠ جەنگاوەری لە سنوور پەڕیونەتەوە"(٥١).

تورکیا پشتی بە ئەمەریکا بەستبوو کە بەڵێنەکانی بکاتە کردار و سەربازەکانی بنێرێت بۆ تێکشکاندنی پارتی کرێکارانی کوردستان وەك ئەوەی کە جەنگاوەرەکانی

ئەنسارولئیسلامی له ئاداری ٢٠٠٣ دا ریشەکێش کرد. بەر لە سەردانەکەیشی بۆ تورکیا سەرۆك بۆش بەلێنی دا یارمەتی حکومەتی تورکیا و عێراق بدات بۆ لەناوبردنی ئەو رێکخراوە و وتی:" پێکەوە کاردەکەین بۆ لەناوبردنی پارتی کرێکارانی کوردستان. ئێمە راوەدووی تیرۆرستان دەکەین و کە رێکخراوێکیشمان ناو نا تیرۆریست ئەوە ئێمە دەزانین چیمان وتووە(٥٢). کەچی ئەمەریکا بەلێنەکەی بەدی نەهێنا.

لە دوور مەودادا سەرکردایەتی تورکیا زۆر پشت بەوە دەبەستێ کە ئەندامێتی تورکیا لە یەکێتی ئەوروپادا چارەسەرێکی بۆ کێشەی کورد بۆ دەدۆزێتەوە_ لە تورکیا و لە باکووری عێراقیش.

هەرچەندە ئەمەریکا رۆڵی لەوەدا هەبوو کە لە ١٧ی کانوونی یەکەمی ٢٠٠٤دا یەکێتی ئەوروپا دەنگی بەوە دا کە دانوستانی وەرگرتنی تورکیا دەست پێ بکرێ(٥٣), بەلام خشتەیەکی زەمەنی بۆ ئەو دانوستانە دانەنراوە و دەرەنجامی دلنیاکەرەوەشی دیار نییە بەلام سەرچاوەیەکی سەرەکییە بۆ دلنیایی دەروونیی تورکیا و پێی وایە کوردە هەژار و تورەکان روو لە ئەوروپا دەکەن بۆ ئیش و سەرمایەگوزاریی و لە داوی جیاخوازیی دوور دەکەونەوە کە دیاردەکانی پێشکەوتنی خزمەکانیان لەو دیو سنووری باشووریانەوە لە عێراق دایدەنێنەوە(٥٤).

٤- گەران بە دوای دەروازەیەکدا

لە رووبەرووبوونەوەی هێزگەلێکدا کە تورکیا ناتوانێ کۆنترۆڵیان بکات, ئەمرۆ ستراتیجیەتی خۆی بە جۆرێك ئاراستەکردووە بەرەو قەیرانی عێراق کە پابەند و گونجاو بێت لەگەڵ ئەو سەرکەوتنانەدا کە لە بەغدا بەدەست دەهێنرێن(٥٥) بەو چارەسەرەشەوە بۆ کەرکوك کە بناماکەی دانوستانە لە نێوانی هەموو لایەنەکانی عێراقدا. سەرەرای ئەوەش تورکیا موجازەفە دەکات کە بۆ یەکجاری واز لەوە بهێنێت دەخالەتی سەربازی بکات لە حاڵەتێکدا پەرەسەندنێکی هەڵە لە عێراقدا روویدا یان عێراق دابەش دابەش کرا یان کوردەکان دەستیان بەسەر کەرکووکدا گرت وەك هەنگاوی یەکەم بۆ دامەزراندنی

دەوڵەتی سەربەخۆی خۆیان *((سەرنج دەدەین کە کرایسز گروپ لەسەر ئەو رایەیە کە نابێت بۆ یەکجارەکی تورکیا واز لە خیاری لەشکرکێشی بهێنێت بە تایبەتی ئەگەر کورد ویستی دەوڵەتی سەربەخۆی خۆی دابەزرێنێ. کرایسز گروپ پێی وایە کە تورکیا وا بکات موجازەفە دەکات – ئامادەکان)).*

لە لانی کەمیدا ئەزموونی عێراق لە دوای رووخانی رژێمی سەدامەوە ئەوەندەی دەشێ بە رێی راستدا بڕوات ئەوەندەش دەشێ کە بە رێی چەوتا بڕوات. لەم حاڵەتەدا کرایسز گروپ پێی وایە:

تورکیا پێویستی بە ئارامی هەیە لە کوردستانی عێراقدا (جا ئایندەی ئەم کوردستانە هەرچۆنێ بێت). تەنیا رێیەکیش بۆ ئاسانکردنی ئەمە ئەوەیە کە لەگەڵ سەرکردایەتی کوردی عێراقدا کاربکەن بۆ برەو دان بە بازرگانی و گەیاندنی پارە بۆ کاروباری سەرمایەگوزاری لە کوردستانی عێراقدا. دەکرێ ئەم کارە بەو جۆرە بکرێ ئەگەر بەرژەوەندییە هاوبەشەکان لەبەر چاو بگیرێن: تورکیا بۆ رێگرتن لە ئاژاوە پێویستی بە پەیوەندی باشە لەگەڵ کوردەکان, وەلێ قەوارەی ئابلۆقەدرا وو لاوازی کوردیش هیچ ئەڵتەرناتیڤێکی دیکەی نییە جگە لەوەی پشت بە تورکیا ببەستێ بۆ ئەوەی بیپارێزێ. هەڵبەت لەنێوانی باکورێکی پڕ ئاشووب و ئاژاوە و, باکوورێکی ئارامدا کە حزبە کوردییەکان بەرشێوەی ببەن (تەنانەت ئەگەر سەربەخۆش بێت), هەر وەکوو چاودێرێکی تورك پێشبینی دەکات, تورکیا ئارامەکە هەڵدەبژێرێ(٥٦).

هەندێ لە خاوەن سەرمایەکانی تورکیا لەو بڕوایەدان سەرمایەگوزاری لە باکووری عێراق شیاوە چونکە نەوت ئەو توانایە دەبەخشێ بە کوردەکانی عێراق بە پێچەوانەی کوردەکانی تورکیاوە کە قەرزەکانیان بدەنەوە.

پەیوەندی تورك – کورد لە بواری ئابووریدا لەماوەی یەك ساڵی رابردوودا باش بووە. لە تشرینی دووەمی ٢٠٠٣ دا تورکیا و عێراق پرۆتۆکۆلی هاریکارییان لە بواری کارەبادا مۆر کرد, لە ئابی ٢٠٠٤ دا هەدوو لا گفتوگۆیان لەبارەی دابەشکردنی ئاو و کردنەوەی مەرزێکی دیکە کرد, لە دوای جەنگیشەوە یەکەمین قەواڵەی ناردنە دەرەوەی

نەوتی خاوی کەرکووکیان مۆر کرد. زیاتر لە ١٠٠٠ کۆمپانیای تورکی لە عێراقدا کار دەکەن بە شێوەیەکی تایبەتی لە بواری بینا و گواستنەوەدا کە بە ترێلە تورکییەکان بە هەزاران تۆن شمەك بۆ سوپای ئەمەریکا دەگوازنەوە. هەن وای دەخەملێنن کە بڕی ئەم ئاڵوگۆڕە بازرگانییەی نێوان عێراق و تورکیا لە ٢٠٠٤ دا گەیوەتە ٢ بلیۆن دۆلار و تا ساڵی ٢٠٠٥ دەگاتە ٥ بلیۆن. لەگەڵ نزیك بوونەوەی تەواوبوونی فرۆکەخانەی نوێ و تاوەری چاودێری لە هەولێر پارتی دیموکراتی کوردستان و تورکیا کەوتوونەتە گفتوگۆ لەبارەی گەشتی ئاسمانی لەنێوانی ئەستەنبول و باکووری عێراقدا. پەیوەندی تورکیاش لەگەڵ دوو سەرکردەکەی کورددا مەسعود بارزانی و جەلال تالەبانی ئەگەرچی گەرمیش نییە بەڵام کارکردنی جدی و هەندێ جار لوتفی پێوە دیارە سەرەڕای لێدوان و دیدگا بەیەکتر ناکۆکەکان(٥٧).

لە پێناوی باشتر بوونێکی چلۆنایەتی پەیوەندی نێوانیان دەبێت هەردوولا هەنگاو بنێن بۆ گۆڕینی رەوشەکە و دانانی میکانزمگەلێك کە رێگر بن لە سەرهەڵدانی ناکۆکی نوێ.

بەرلە هەر شتێ دەبێت هەردوو لا لێدوانە حەماسییەکانیان راگرن. ئینجا تورکیا هاوکاری کردنی دارایی بەرەی تورکمانی راگرێ کە بە هۆیەوە بەکارهێنانی مەسەلەی تورکمان وەك بەهانەیەك بۆ لەشکرکێشی کەم دەکاتەوە و دەرەنجام دەرفەتەکانی دەخالەتی فعلیش کەم دەکاتەوە. سەرکردایەتی کوردیش دەبێت لە مەسەلەی کەرکووکدا دان بە خۆدا بگرێ و گەلەکەی بۆ چارەسەرێکی میانڕە و لە ئایندەدا بسازێنێ.

لەوانەیە دانانی چاودێرێکی تایبەتی نەتەوە یەکگرتووەکان لە کەرکوك خزمەتی بەرژەوەندییەکانی هەردوولا بکات و, کاربکات بۆ هێورکردنەوەی بارگرژییەکان لە رێی گوێگرتن لە هەردوولا و چاودێری کردنی کارەکانی حکومەتی عێراق بۆ راستکرنەوەی ئەو زوڵمەی لە رابردوودا کراوە و خانووبەرە و قوتابخانە و خزمەتگوزارییە تەندروستییەکان بۆ گەڕاوەکان دابین بکات و گەشەی ئابووری و دروستکردنی

دامەزاوەکان دوور لە تایەفەگەری بەتایبەتیش پۆلیس برەو پێ بدات. لەبەر رۆشنایی ئەو بڕیارانەی لە کاتی پرۆسەی دەستووردا وەردەگیرێن دەکرێ بیر لە رۆڵێکی گەورەتری نەتەوە یەکگرتووەکان بکرێتەوە لە رێی دانانی چاودێرێکی خاوەن دەسەڵات کە بتوانێ یاسا بسەپێنێ و پۆلیسی فرە رەگەز دادگای هەبێ و خزمەتگوزاری دیکەش بە هاوکاری و پارەی دەرەوە دابمەزرێنێ (٥٨).

دواجار کە تورکیا خۆی ئامادە دەکات بۆ دانوستانەکانی چوونە ناو یەکێتی ئەورووپاوە چاکتر وایە بیر لەو میکانیزمانە بکاتەوە کە فشار و پاڵەپەستۆیەکەی لە باشووری رۆژهەڵات کەم بکاتەوە ئەوەش لە رێی دەرکردنی لێبوردنێکی گشتی و بەرفراوان بۆ جەنگاوەرەکانی پارتی کرێکارانی کوردستان کە شمولی سەرکردایەتییەکەیشی بکات و داوا لەوانە نەکات کە خۆیان دەدەن بە دەستەوە ئیعتراف لەسەر هاورێکانیان نەکەن(٥٩).

بەرژەوەندی ئەمەریکا کە هاوپەیمانی ستراتیجی تورکیایەو , یەکێتی ئەورووپاش لەوەدایە کە هانی حکومەتی تورکیا بدەن کاری ئەوتۆ بکات دەرەنجامی پێچەوانەی ئەمانەی ئێستای لێ بکەوێتەوە لە باکووری عێراق و, هانی ئەوەی بدەن رۆڵێکی پۆزەتیڤ بگێرێ لە بارودۆخێکدا کە رۆژ لە دوای رۆژ زیاتر کڵپە دەسێنێ. دەبێت ئەو دووانە بە پەلە ئیش بکەن بۆ چارەسەرکردنی مەسەلەی کەرکووك و, پشتگیری پەیوەندی نێوان تورکیا و سەرکردایەتی کورد بکەن و هانی سەرمایەگوزاری بدەن لە باشووری رۆژهەڵاتی تورکیادا (بۆ ئەوەی کوردەکانی ئەوێ بە بەڵگە ببینن کە تورکیا دەچێتە ریزی یەکێتی ئەورووپاوە چەند سوودی زۆرە), بەمەش نامەیەکی تۆکمە بۆ تورکیا دەنێرن کە ئەمان تەواو پابەندن بەوەوە کە رێگەچارە بۆ داوخوازییە ئەمنییە رەواکانی تورکیا بدۆزنەوە. ئەمەشیان لای خۆیەوە ئەو متمانەیە بە حکومەتی تورکیا دەبەخشێ کە پێویستی پێیەتی بۆ پەرەپێدانی پەیوەندییە سیاسی و ئابوورییە تۆکمەکان بە سەرکردایەتی کوردەوە لە باکووری عێراق, لە رێی ئەم پەیوەندییەشەوە تورکیا دەکەوێتە بارێکی چاکترەوە کە رۆڵێکی پۆزەتیڤ لە مەسەلەی کەرکووکدا

بگێڕیٚ. هەر ئەمەیشە کە بەرژەوەندییەکانی تورکیا کاریگەرانەتر دەپارێزیٚ لە جیاتی هەڕەشەو گوڕەشەی پڕوپوچی لەشکرکێشی کە جگە لە نائارامی هیچ بەرهەمێکی دیکەی نییە.

٦- راسپاردەکان

بۆ حکومەتی تورکیا:

١) بەیاننامە حەماسولقێنەکان لەبارەی کەرکوك و کورد و تورکمانەوە راگریٚ.

٢) هاوکاری دارایی بەرەی تورکمانی راگریٚ.

٣) پابەند بێت بە چارەسەری ئاشتییانەی مەسەلەی کەرکوکەوە و رێز لە هەر چارەسەرێك بگریٚ کە عێراقییەکان خۆیان لە نێوان خۆیاندا لەسەری رێکدەکەون.

٤) سنوور و مەرزەکان لەگەڵ عێراقدا بەکراوەیی بهێڵێتەوە و بەردەوام ئیش بە بۆرییەکانی نەوتی کەرکوك– سیحان بکریٚ.

٥) هانی سەرمایەگوزاری بدات لە باکووری عێراق و لەم کایەیەدا هەرچەندی دەکریٚ راستەوخۆ ئیش لەگەڵ سەرکردایەتی حزبە کوردییەکاندا بکات.

٦) پرۆژەی لێبووردنێکی گشتی بەرفراوان بۆ ئەندامانی پارتی کرێکارانی کوردستان دیراسە بکات کە شمولی سەرکردایەتی ئەو حزبەش بکات و گەڕاوەکان ناچار نەکات ئیعتیراف لەسەر هاوڕێکانیان بکەن.

بۆ سەرکردایەتی کورد لە عێراق:

٧) بەیاننامە حەماسخولقێنەکان لەبارەی کەرکوکەوە راگیرێن.

٨) دەستبکەن بە ئامادەکردنی جەماوەری کورد بۆ چارەسەرێکی میانڕەوانەی تەوافقی بۆ ئامانجە نیشتمانییە کوردییەکان بە پلەیەکی پێشکەوتووی ئۆتۆنۆمییەوە لە چوارچێوەی دەوڵەتی عێراقی لامەرکەزیدا و, شار و پارێزگای کەرکووکیش بارێکی تایبەتی هەبیٚ.

٩) واز لەو دامودەزگایانە بهێنرێ کە حزبە کوردییەکان پاشی جەنگ لە کەرکوک دەستیان بەسەردا گرتووە و هاوکاری ئەوە بکەن کە سەرلەنوێ دەسەڵات بە شێوەیەکی هاوسەنگ دابەشبکرێتەوە و ئەو ئەنجوومەنە سەرکردایەتیان بکات کە لە ڕۆژی ٣٠ کانوونی دووەمی ٢٠٠٥دا هەڵدەبژێردرێت.

١٠) پشتگیری سەرمایەگوزاری و بازرگانیکردن لەگەڵ دراوسێکاندا بکەن.

بۆ وڵاتە یەکگرتووەکان و یەکێتی ئەورووپا

١١) بەهێزکردنی پەیوەندی نێوان حکومەتی تورکیا و سەرکردایەتی کوردی عێراق.

١٢) هاندانی سەرمایەگوزاری لە باشووری ڕۆژهەڵاتی تورکیا.

١٣) پێشکەش کردنی داوانامەیەك بە ئەنجوومەنی ئاسایشی نێودەوڵەتی سەبارەت بە:

أ- دانانی نوێنەرێکی تایبەتی نەتەوە یەکگرتووەکان بۆ چاودێری کردنی بارودۆخی کەرکوک (شارەکە و پارێزگاکەش)، بەو مەرجە کە هەر سێمانگ جارێ راپۆرتێك بدات بە ئەمینداری گشتی لەبارەی ئەو پەرەسەندن و رەفتارانەی هەڕەشە لە باری ئارامی بارودۆخەکە دەکەن.

ب- دیراسەی ئەوە بکات کە بە راوێژ لەگەڵ حکومەتی هەڵبژێردراوی عێراقدا سەرپەرشتیارێك لە نەتەوە یەکگرتووەکانەوە بۆ کەرکوك دابنرێ، رێگە پێدراو بێت کە یاساو بسەپێنێ و لە رەگەزە جۆراوجۆرەکان هێزی پۆلیس و دادگا و دامەزراوی دیکە پێکەوە بنێت***(سەرنج دەدەین کە ئەم پێشنیارە بۆ جۆرێك لە ئینتیدابە بەڵام بەناوی سەرپەرشتیارەوە- ئامادەکار).***

ج- هەوڵبدات پارە و پولی لە دەوڵەتانەوە دەستبکەوێ بۆ ئاسانکردنی کاری سەرپەرشتییەکە.

ئەنقەرە، عەممان، برۆکسل

٢٦ کانوونی دووەمی ٢٠٠٥

پەراوێزەکان

١-بە پێی خەملاندنی پسپۆرانی نەوت بێت ئەوا بیرەنەوتەکانی کەرکووك کۆنترین بیری ناو عێراقن و بە زۆری دۆشراون. چ رژێمی پێشوو, چ حکومەتی کاتی ئێستا جەختیان لەوە کردووە نەوتەکەی ئێرە بەزۆری دەربهێنرێت. ئەمەش وادەکات پرسیاری جددی لەوبارەیەوە بکرێ کە ئایا ئەگەر کار وا بڕوات کەرکووك دەتوانێ بە هەمان توانا بۆ ماوەیەکی درێژ بەرهەمی نەوت بکات؟

٢- لە کۆتایی ساڵی ٢٠٠٤دا بەرهەمی رۆژانەی عێراق لە نەوتدا گەییە ٢,٨ملیۆن بەرمیل. ئاژانسی رۆیتەرزیش لە راپۆرتێکی خۆیدا رۆژی ٢٠٠٤/١١/١٧ نووسیویەتی بەهۆی ئەو هێرشانەوە کە یاخیبووەکان کردوویانەتە سەر بیر و وێستگەکانی ناردن و بۆریە نەوەتەکان رێژەی ناردنی نەوت لە کەرکووکەوە بۆ تورکیا و لەوێشەوە ناردنی بۆ پالاوگەی بایشی و ئینجا ناردنی بۆ بەندەری سیحانی تورکی لەسەر کەناری دەریای سپی ناوەڕاست لە ٧٠٠٠٠٠بەرمیلەوە کەم بۆتەوە بۆ ٣٠٠٠٠٠ بەرمیل. هەروەها یەکێك لە پسپۆرانی پیشەسازی نەوت بە گروپی کرایسزی راگەیاندووە کە بەرهەمی رۆژانەی ئێستای بیرەنەوتەکانی کەرکووك بە ٣٥٠ تا ٥٠٠ هەزار بەرمیل دەخەملێنرێ کە زۆری کەمترە لەو تێکڕاییە هەرە بەرزەی لە پێش شەڕدا واتە لە نەوەتەکاندا گەییە ٧٠٠ تا ٨٠٠ هەزار بەرمیل.

٣- بڕێکی زۆر نەوت لە کەرکووکدا هەیە بەجۆرێك کە ساڵی ٢٠٠٤ لە چوارچێوەی سەرلەنوێ ئاوەدانکردنەوەی قەرەهەنجیری وێرانکراو رێکخراوێکی نێودەوڵەتی غەیرەحکومی ویستبووی دوو بیری ئاو لێبدا نەوت وروژمی هێنابوو. قەرەهەنجیر گوندێکی کوردییە سەر بە پارێزگای کەرکووکە و کەوتۆتە رۆژهەڵاتی کەرکووکەوە لە لە دووری ١٠کیلۆمەتر لەسەر شەقامی نێوان کەرکووك و چەمچەماڵ. ساڵی١٩٨٨ لە چوارچێوەی شالاوێکدا دژی شۆڕشگێرانی کورد رژێمی پێشووی عێراق وێرانی کرد.

٤- زۆر لە خەڵکەکە رایانکردبوو بۆ قەزا و ناحیەکان کە وێران نەکرابوون کەچی رژێم لە نێوانی ساڵی ١٩٨٧تا١٩٨٩ ئەمانەیشی وێران کرد. هەندێکی دیکە رایان کردبوو بۆ سێ شارە کوردییەکە. بەڵام زۆربەی زۆرەکە بەناچاری بە کۆمەڵگاکان رازی بوونە کە خزمەتگوزارییەکانی تەندروستی و قوتابخانەیان تێدا بووە بەڵام چەندین باری خراپیشی هەبووە وەك بڵاوبوونەوەی بێکاری و دووری لە ناوەندب شارەکانەوە و جۆرێك لە بێ ئومێدی کە ئەو بارودۆخە چاك ببێ.

٥- دەتوانی بۆ زیاتر شارەزایی لە بارەی سیاسەتی تەعریبەوە کە رژێمی بەعس پیادەی کردووە بڕوانیتە راپۆرتێکی هیومان رایتس وۆچ بە ناونیشانی "عێراق: بەزۆر راکواستن و دەرکردنی کەمەنەتەوەییەکان" ئاداری ٢٠٠٣ لەسەر ئەم ئەدرەسە ئەلکترۆنییە: http://www.hrw.org/reprts/2003/iraq0303.tm

٦- بە پێی خەملاندنی ریکخراوی نێودەوڵەتی کۆچ زۆربەی گەڕاوەکان بۆ پارێزگای کەرکوك ئەوانەن کە بۆ پارێزگاکانی باکووری عێراق دوورخرابوونەوە...زوربەی زۆری گەڕاوەکان نەچوونەتەوە زێدی رەسەنی خۆیان بەڵام وا بەنیازن. ئێستا لەژێر دەوار و لە خانووبەرەی کاول و یاریگا و کۆنە سەربازگاکاندا لەناو شاری کەرکووکدا دەژین. هەڵبەت کۆسپ و تەگەرە زۆرن کە ئەمان ناتوانن بگەرێنەوە بە تایبەتی لە رووی ئەوەوە کە خزمەتگوزاری لە گوند و ناوچەکانی خۆیاندا نییە و زۆربەیشی مینڕێژ کراون و لە هەندێکیشیاندا هێشتا عەرەبی هاوردە لە خانووەکانیاندا یان لەسەر ئەرزەکانیان ماون و دەرنەچوون.

٧- وەك فەرمانبەرێکی فریاگوزاری رۆژی ٣١ی تشرینی یەکەمی ٢٠٠٤ بە کرایسیز گروپی راگەیاند: زۆربەی گوندییەکان پاش ئەوەی بیست ساڵە لە ئۆردوگاکاندا دەژین چیتر گوندیی نەماون و بنەما گوندییەکانی ژیان و پەیوەندییان بە کاروبار و چالاکی کشتوکاڵەوە نەماوە. ئەمان لە هەوڵی ئەوەدان قوتابخانە بۆ منداڵەکانیان و خزمەتگوزاری ئاوو ئاوەڕۆ و تەندروستی دابین بکەن. ئەمان کە لە گوندێتی خۆیان داماڵراون خوویان بە ژیانی ئەو ئۆردوگایانەوە گرتووە کە رژێم بۆی بیناکردبوون.

٨- خەملاندنی رێکخراوی نێودەوڵەتی کۆچ لە ئەیلوولی ٢٠٠٤دا لەمبارەیەوە بەمجۆرەیە: بە بەکارهێنانی ٦کەس وەك تێکڕایی مامناوەندیی بۆ هەرخێزانێك, دەکرێ بڵێین ٧٢هەزارو ٨١٠کورد و ٢٣هەزار و ٥٥٠تورکمان لەماوەی ساڵی رابردوودا گەڕاونەتەوە کەرکوك.

٩- یەکێك لە تورکمانە ئەندامەکانی ئەنجوومەنی پارێزگای کەرکوك کە سەربە بەرەی تورکومانی عێراقە دەڵێ لە سەردەمی صدام حسێندا تەنیا ٤٠٠ خێزانی کورد لە کەرکوك دەرکراون و گەڕەکی شۆرجەش هەرگیز تێکنەدراوە.(یەکێك لە ئەندامانی کرایسز گروپ لە نیسانی ١٩٩١دا بە سیفەتێکی دیکە چووبووە کەرکوك بە چاوی خۆی بینیبووی کە شۆفلْ گەڕەکی شۆرجەی لەناوبردبوو). هەر ئەو ئەندامە تورکومانە کە ناوی خضر غالب کهیە یە لە چاوپێکەوتنێکدا لەگەڵ گروپەکەمان لە ٢ی تشرینی دووەمی ٢٠٠٤دا گووتبووی زوربەی هەرە زۆری ئەو کوردانەی دێن بۆ کەرکووك هەر لە ئەسڵەوە خەڵکی ئێرە نین و بەشێکیان گوندیەکانی دەوروبەرن و ئەوانی دیکە لە ئێران و تورکیا و سوریاوە هێنراون. ئەو کاتە گروپەکەمان لە حاڵێکدا نەبوو ئەم قسانە پشتڕاست بکاتەوە یان بە پێچەوانەوە بیسەلمێنێ وانییە بەڵام ئەو بەڵگانەی هەبوون بەڵێ دەیانسەلماند کە وایە هەندێ لەو کوردانە لە ئێرانەوە هاتبوون تەنانەت دەشێ هەر لەوێش لەدایك بووبن بەڵام لە رووی یاساییەوە مافی خۆیانە کە بە کەرکووکی لەقەڵەم بدرێن, چونکە بۆ نموونە گەنجێکی کوردی تەمەن بیست ساڵ لە دیمانەیەکدا رۆژی ١ی تشرینی دووەمی ٢٠٠٤ بە ئێمەی وت لە ئوردوگایەکی نزیك شاری کرمانشاهی ئێران لەدایك بووە کە خێزانەکەی لە ١٩٧٤ەوە لەوێ جێگیر بوون, ئەگینا بە رەسەن

کەرکووکین و خەڵکی چنگلاوەی کەرکووکن کە لە ١٩٩١دا رژێمی بەعس خاپووری کردووەو ئێستا هاتوونەتەوە لە شوێنەکەی خۆیدا ئاوەدانی بکەنەوە.

١٠- دبلۆماتکارێك رۆژی ٣ی تشرینی دووەمی ٢٠٠٤دا لە دیمانەیەکدا لەگەڵ گروپەکەمان پێی راگەیاندین کە ژمارەی دانیشتوانی گریمانەکراوی کەرکوك ٨٠٠هەزارە(ژمارەی دروست و سەلمێنراومان لا نییە) ٢٠٠هەزاریان عەرەبی تەعریبن. لەوانەیە ٥٠هەزار لەمانە بەرلە تشرینی دووەمی ٢٠٠٤ رۆیشتبن, نزیکەی ١٠٠هەزار کوردی راگوێزراویش گەڕاونەتەوە و هاوین لە دەواری هەڵدراودا نیشتەجێ بوون تا ئەو کاتەی خوێندن دەستی پێکرد و راگەیەنرا کە سەرژمێرییەکە دواخرا ئیتر نزیکەی٣٠هەزارێکیان گەڕانەوە بۆ سلێمانی و هەولێر.(لەو کاتەدا گروپەکەمان لە حاڵێکدا نەبوو کە ئەم ژمارانە بسەلمێنێ).

١١- لە دیمانەیەکدا لەگەڵ کرایسز گروپ رۆژی ٣ی تشرینی دووەم ی٢٠٠٤ د. نوری تاڵەبانی کە پسپۆڕێکی کوردەو بە رەسەن خەڵکی کەرکووکە دەڵێ, ئەگەر حزبە کوردییەکان لە نیسانی ٢٠٠٤دا نەچوونایەتە ناو کەرکووکەوەو کۆنترۆڵیان نەکردایە, ژمارەی کوردە دەرکراوە گەڕاوەکان زۆر زیاتر دەبوو, ئەو کاتە کێشەکانیش زۆرتر دەبوون. بۆیە بە رای ئەو " ئەمە ئەو هۆیەیە کە کوردە راگوێزراوەکان بە داخڵبوونی حزبە کوردییەکان خۆشحاڵ نەبوون و, ئەوان لەوێ نەبوونایە عەرەبە هاوردەکانیان دەردەپەڕاند".

بەرپرسێکی پێشووی هێزە هاوپەیمانەکانیش لە پەیوەندییەکی ئەلکترۆنیدا رۆژی ٧ی کانوونی دووەمی ٢٠٠٥ پێی راگەیاندین کە" پارتی دیموکراتی کوردستان و یەکێتی نیشتمانی کوردستان شایستەی ئەوەن هەندێ تەقدیر بکرێن چونکە لە راستیدا ژمارەی ئێستای کوردە گەڕاوەکان لەوانەیە بەشێکی زۆر کەمی کۆی دەرکراوەکان بێ".

١٢- دیمانەی کرایسز گروپ لەگەڵ بەرپرسی کۆمەکە نیودەڵەتییەکان, هەولێر, ٢ی تشرینی دووەمی ٢٠٠٤.

١٣- ئەم عەرەبانە خەڵك ناویان دەبەن بە "عەرەبی دە هەزاری" چونکە لە کاتی خۆیدا رژێم ١٠ هەزار دینار (نزیکەی ٣٠ هەزار دۆلار بە نرخی ئەو کاتە) ی دەدانێ و, پارچە زەوییەکیشی لە کەرکووك دەدانێ کە خانووی لەسەر بکەن و نیشتەجێ بن.

١٤- دبلۆماتکارێکی رۆژئاوایی ئەوە دووپات دەکاتەوە کە " شتێك نەماوە وا لە عەرەبەکانی تەعریب بکات لە کەرکووکدا بمێننەوە, چونکە کارو پیشە و ئەو سوود و قازانجەی دەیانکرد نەماوە. ئەوان ئێستا تەنیا چاوەڕێی ئەوە دەکەن قەرەبوو بکرێنەوە و لە جێیەك نیشتەجێ بکرێنەوە". دیمانە لەگەڵ کرایسز گروپ. کەرکوك, ٣ی تشرینی یەکەمی ٢٠٠٤.

١٥- له دیمانه‌یه‌كدا له‌گه‌ڵ كرایسز گروپ, رۆژی ٢٨ی تشرینی یه‌كه‌می ٢٠٠٤ له ئه‌نقه‌ره ئاواره‌یه‌كی توركمان شكایه‌تی حاڵی به‌وه ده‌كرد كه كورده‌كان له كه‌ركوك دوو په‌یكه‌ری توركمانیان شێواندووه و شكاندووه و ناوی شه‌قام و ته‌لاره‌كان له عه‌ره‌بییه‌وه ده‌كنه كوردی و ئاڵای كورد هه‌ڵده‌كه‌ن و, له‌مه‌ش زیاتر وتی: "هه‌ست ده‌كه‌م ئه‌وه‌ی ده‌یكه‌ن كاری داگیركاره".

یه‌كێك له توركمانه ئه‌ندامه‌كانی ئه‌نجوومه‌نی شاری كه‌ركوك سوور بوو له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی كه ناوی نه‌خۆشخانه‌ی ئازادی هه‌ر به نه‌خۆشخانه‌ی صدام بهێڵرێته‌وه. خضر غالب كهیه له‌و دیمانه‌یه‌دا له‌گه‌ڵ كرایسز گروپ رۆژی ٢ی تشرینی دووه‌می ٢٠٠٤ حزبه كوردییه‌كانی به‌وه تاوانبار كرد كه له نیسانی ٢٠٠٣دا هاتوونه‌ته كه‌ركووكه‌وه دامو‌ده‌زگاكانیان تاڵان كردووه به قوتابخانه‌كانیشه‌وه, ده‌ستیان به‌سه‌ر مه‌ركه‌زه‌كانی پۆلیس و بینایه‌ی پارێزگادا گرتووه و دواتر ده‌ستیان به‌سه‌ر ئه‌نجوومه‌نی پارێزگاشدا گرتووه.

١٦- حه‌مید ئه‌فه‌ندی وه‌زیری پێشمه‌رگه له پارتی دیموكراتی كوردستان وتوویه‌تی:" ئێمه ئاماده‌ین شه‌ڕی هه‌موو لایه‌ك بكه‌ین له پێناوی ئه‌وه‌دا ده‌ست به‌سه‌ر كه‌ركووكدا بگرین. به‌شی ئێمه له كه‌ركوك زۆر كه‌مه و هه‌وڵ ده‌ده‌ین زۆرترمان ده‌ست بكه‌وێ".

له هیرالد تریبیۆن دا رۆژی ٣ی كانوونی دووه‌می٢٠٠٥ ریچارد أ. ئوپڵ جی ئار ده‌ڵێ:" كورده‌كان هه‌وڵ ده‌ده‌ن درێژه به ئۆتۆنۆمییه‌كی فشه‌ڵ بده‌ن".

١٧- د. سرود متی به‌رپرسی په‌یوه‌ندیه گشتییه‌كان له كۆمیته‌ی هه‌ولێری بزووتنه‌وه‌ی دیموكراتی ئاشووری ده‌ڵێ:" كه‌ركوك ناوچه‌ی ناكۆكییه له نێوانی دوو گه‌وره‌كۆمه‌ڵه‌دا كه كورد و توركمانه, هه‌ریه‌كه‌یان ده‌ڵێن كه‌ركوك هی خۆیه‌تی" هه‌روه‌ها ده‌ڵێ:" توركمان و عه‌ره‌ب پشتیری یه‌ك ده‌كه‌ن به‌ڵام مه‌سیحییه‌كان چاودێرن. ململانێی ناو كه‌ركوك ململانێیه‌كی نه‌ته‌وه‌ییه و مه‌سیحیه‌كان لایه‌ن نین تێیدا" .دیمانه له‌گه‌ڵ كرایسز گروپ. رۆژی ٢ی تشرینی دووه‌می ٢٠٠٤.

١٨- له دیمانه‌یه‌كدا له‌گه‌ڵ كرایسز گروپ. كه‌ركوك, ٣ی تشرینی دووه‌می ٢٠٠٤.

19- كرایسز گروپ راپۆرتی پێشووتری هه‌یه له‌باره‌ی ده‌سه‌ڵاتی سیاسی گه‌وره‌ی سیستانییه‌وه كه ئه‌و خۆی وا له‌قه‌ڵه‌م ده‌دات كه سیاسی نییه. هه‌رچه‌نده ئاماری به‌ڵگه‌دارمان نییه به‌ڵام سه‌رچاوه ناوخۆییه‌كان ئاماژه بۆ ئه‌وه ده‌كه‌ن كه ٪٤٠ی توركمانه‌كان شیعه‌ن و, یه‌كگرتووی ئیسلامی توركمانی كه شیعه‌یه چووه ریزی ئیئتیلافی یه‌كگرتووی عێراقییه‌وه بۆ به‌شداری كردن له هه‌ڵبژاردنه‌كانی ٣٠ی كانوونی دووه‌می ٢٠٠٥ دا, سیستانی ئه‌م كاره‌ی موره‌كه كرد.

٢٠- هێڵی سه‌وز هێڵی ئاگربه‌سته ئه‌و ناوچانه‌ی رژێم ده‌سه‌ڵاتی به‌سه‌ریاندا هه‌بوو جیا ده‌كرده‌وه له‌وانه‌یان كه كورده‌كان پاش هه‌ڵبژاردنی ئایاری١٩٩٢ حكومه‌تی هه‌رێمی كوردستانیان لێ دامه‌زراندووه.

٢١– پەرلەمانی تورکیا لە ١ی ئاداری ٢٠٠٣دا دەنگی دا کە نابێت هێزی سەربازیی ئەمەریکا کە ٦٠هەزار کەس بوو بە تورکیادا تێپەڕن بۆ کردنەوەی بەرەیەك لە باکووری عێراق. ئەم بڕیارە ئەمەریکای زۆر توڕە کردو وەك چاودێرێکی تورك دەڵێ: " وای کرد ئەمڕۆ تورکیا هیچ رۆڵێکی لە باکووری عێراقدا نەبێ". بە واتایەکی دیکە تورکیا وای لە خۆی کرد کە ببێتە لایەنێکی "ناپەیوەندیدار". دیمانە لەگەڵ کرایسز گروپ, ئەنقەرە ٢٨ی تشرینی یەکەمی ٢٠٠٤.

٢٢– دبلۆماتکارێکی رۆژئاوایی دەڵێ:" تورکیا ستراتیجییەتێکی نییە بۆ مامەڵە کردن لەگەڵ سیناریۆ جۆراوجۆرە ئەگەرە کراوەکانی باکووری عێراقدا و, هەموو رەفتارەکانی پەرچەکردارن".

[23]– بۆ زانینی زیاتر لە بارەی ئەم زانیارییانەوە بڕوانە:

"Diary" Charles Glass -1

Kerim Yildiz, The Kurds in Iraq, Present and Future -2

David McDowall, A Modern History of the Kurds, London,2000 -3

٢٤– بە پێچەوانەی دراوسێیەکانی دیکەی وەك ئەردەن و سعودیە و کوێتەوە تورکیا خۆی نەکردە کەنالێك بۆ تێپەڕ بوونی چەك و تەقەمەنی و بە درێژایی جەنگەکە بێلایەنێکی سروشتی بوو.

٢٥– بەرپرسێکی تورك دەڵێ:" ئەگەر عێراق روخا کوردەکان بۆ دەسەڵات بەشەڕ دێن و باکوری عێراق ئاژاوەی تێدەکەوێ, هاوکات شیعەکان لە باشوور دەوڵەتی ئایینی رادەگەیەنن و بە حوکمی پەیوەندی روو لە ئێران دەکات کە ئەویش لای خۆیەوە بانگەواز و بەیاننامە وروژێنەرەکانی سەبارەت بە بڵاوکردنەوەی شۆڕش لەناو شیعەکانی کەنداو زیندوو دەکاتەوە. ئەمەش دەبێتە کێشە بۆ ئیسرائیل و بە هەمووشییەوە دەبنە هۆی ئاژاوە وشڵەژان لە ناوچەکەدا. بۆیە بۆ تورکیا و ئیسرائیل وا باشە عێراق بە یەککرتوویی بمێنێتەوە. دیمانەیەکی کرایسز گروپ لەگەڵ بەرپرسێکی وەزارەتی دەرەوەی تورکیا لە ئەنقەرە, رۆژی ٢٧ی تشرینی یەکەمی ٢٠٠٤. هەرچەندە ئەگەری روودانی ئەم سیناریۆیە زۆر کەمە بەڵام لە ناوچەکەدا راستگۆیەکی زۆری هەیە و رۆژگاری شەڕی عێراق–ئێران دێنێتەوە بیر کە گەورەهاوکاری عێراق سعودیە و ئەردەن و کوێت و دەوڵەتەکانی دیکەی کەنداو بوون کە هەموویان مەترسی ئەوەیان هەبوو ئێرانی (خومەینی) بیروباوەڕی شیعەگەرایی رەوانەی ناوچەکە بکات بە تایبەتیش بۆ ئەو وڵاتانەی شیعەیان تێدا دەژی و لە سعودییە هەرچەندە کەمینەن بەڵام بە کەناری کەنداوی پڕ لە نەوتدا کۆبوونەتەوە و لە بەحرەینیش زۆرینەن.

٢٦– دیمانەی کرایسز گروپ لەگەڵ ئومیت ئۆزداغ, لێکۆڵەرەوەی سەربەخۆ و دامەزرێنەری بنکەی توێژینەوە ستراتیجی و ئەوروپایی و ئاسیاییەکان, ئەنقەرە, ٢٨ی تشرینی یەکەمی ٢٠٠٤.

٢٧- دیمانەی کرایسز گروپ لەگەڵ عوسمان کوالا کە لێکۆڵەرەوەیەکی سەربەخۆیە, ئەستەنبوول,٢٧یتشرینی یەکەمی ٢٠٠٤.

٢٨- بۆ نموونە چاودێرێك سەرنجی ئەوەی داوە کە دامەزرانی دەوڵەتێکی کوردی لە باکووری عێراق " لەوانەیە ببێتە هۆی دروست بوونی داواکاری سەربەخۆییانە لەو جێیانەی تورکیا کە زۆرینەی دانیشتوانەکەیان کوردن, یان وەك ئەگەرێکی دیکە

لەوانەیە هانی هەندێك لە کوردەکانی تورکیا بدات کە سوورتر بن لەسەر ئەوەی داوای جیابوونەوە بکەن".

",Kemal Kirisci, "Between Europe and the Middle East: The Transformation of Turkish Policy",Middle East Review of International Affairs, vol.8, العنوان على http://meria.idc.ac.il/journal: no.1 (march2004)/2004/issue1/jv8n1a4.html

٢٩- بەرپرسێکی گەورەی تورکیا دەڵێ: " سەربەخۆیی کوردستان یەکێك نییە لە خەیارەکانی تورکیا" دیمانەیەك لەگەڵ کرایسز گروپ, ئەنقەرە, ٢٧ی تشرینی یەکەمی ٢٠٠٤.

٣٠- یەکێك لە گەورە راوێژکارانی رەجەب تەیب ئۆردگانی سەرۆکی حزبی عەدالەت و گەشە ی حوکمڕان و سەرۆك وەزیرانی تورکیا ئاماژەیەکی بەوە دا کە لەوانەیە بە دەوڵەتێکی کوردی لە باکووری عێراق رازی بن, بەڵام ئەوەیشی بۆ قسەکەی زیاد کرد کە: ئەگەر کەرکووکی خرایە سەر ئەوە کێشە بۆ تورکیا دروست دەکات" دیمانە لەگەڵ کرایسز گروپ , ئەنقەرە, ٢٧ی تشرینی یەکەمی ٢٠٠٤.

٣١- دیمانە لەگەڵ کرایسز گروپ , ئەنقەرە, ٢٧ی تشرینی یەکەمی ٢٠٠٤. کەچی پێش جەنگ چاودێران و سیاسەتمەدارانی تورکیا هە هەموویان لەسەر ئەوە کۆك بوون کە" هەرگیز بە عێراقێکی فیدرالی رازی نابین". چاوپێکەوتنێك لەگەڵ بولێنت ئاگرجالی, سەرۆکی دامەزراوی دیموکراسی تورکیا و کۆنە وەزیر. ئەنقەرە,٣ی شوباتی ٢٠٠٣. یەکێکی دیکەش وتی:" ناتوانین جگە لەو ئۆتۆنۆمییەی لە دەستووری ١٩٧٤دا هاتووە بە هیچ شتێکی دیکە رازی بین". لە دیمانەیەکی کرایسز گروپدا لەگەڵچ م. فاروق دیمیر جێگری سەرۆکی بنکەی ستراتیجییە پەرەسەندووەکان, ئەنقەرە ٤ی شوباتی ٢٠٠٣.دبلۆماتیچکی رۆژئاوایی سەرنجی ئەوەی داوە کە:" بەر لە جەنگ قسەوباسی زۆر لەبارەی هێڵە سوورەکانەوە دەکرا, کەچی لە نیسانمی ٢٠٠٣دا حزبە کوردییەکان چوونە ناو کەرکووك و موسڵەوە و تورکیاش هیچی نەکرد. لە کەناڵەکانی راگەیاندنی تورکیا زۆر نوکتە لەسەر ئەمە دروستکرا چونکە ئاشکرا بوو کە هەموو ئەو قسانە قسەی پروپووچ بوون". دیمانە لەگەڵ کرایسز گروپ , ئەنقەرە, ٢٨ی تشرینی یەکەمی ٢٠٠٤.

٣٢- دیمانە لەگەڵ کرایسز گروپ , ئەنقەرە, ٢٧ی تشرینی یەکەمی ٢٠٠٤.

٣٣- ئەم لێدوالنەی بارزانی ئەو کاتە بوو کە چووبوو بۆ ئەنقەرە بەڵام لەمەی لێی وەرگیراوە کەمتر زەقاوزەق بوو. بەپێی ئەوەی لە ئاژانسی فرانس پرێسدا رۆژی ١٢یتشرینی یەکەمی ٢٠٠٤دا بڵاو کرابۆوە بارزانی وتوویەتی:"هەر کەسێك یان رژێمێك یان ئاژانسێك بیەوێت درێژە بە تەعریب بدات یان خەڵکی کەرکوك بچەوسێنێتەوە ئەوا ئێمە داکۆکی لە مافەکانیان دەکەین و ئامادەین لە پێناویاندا بجەنگین". هەوەها وتوویەتی:" کەرکوك شارێکی عێراقییە بەڵام ناسنامەکەی کوردستانییە. دەبێت هاندانی پێکەوەژیانی و برایەتی سەرلیستی ئەرکەکانی هەموومان بێت و ئێمە بەم ئاراستەیەدا کار دەکەین". دوای دوو مانگ لەمە بە رۆژنامەنووسێکی راگەیاندووە کە:" کەرکوك دڵی کوردستانە و ئێمە زۆری پێوە پابەندین. ئێستا ئێمە پشتمان بە دانوستان بەستووە بەڵام ئەگەر ئەو عەرەبانەی هێنراون و لە کەرکوك نیشتەجێکراون نەڕۆن دەریان دەکەین". لە وتارێکی Olivier Weber دایە بە ناونیشانی "Le Point " Kirkouk: Main basse sur Ibr noir, ٢٣ی کانوونی یەکەمی ٢٠٠٤.(وەك ئەوەی کە کرایسز گروپ لە فەڕەنسییەوە تەرجەمەی کردووە).

٣٤- بۆ زانیاری زیاتر لە بارەی راپۆرتی رۆژنامەکانی تورکیاوە تەماشای کاسلین رۆدۆلفۆ بکە: " تورکیا پلانێك بۆ عێراق دادەنێ", رادیۆی ئەوروپار ئازاد/ رادیۆی الحرە, ٣ی تشرینی دووەمی ٢٠٠٤. لە سەروتاری رۆژنامەی الصباح یشەوە ئەم برگەیەی وەرگرتووە" ئامانج و مەبەستگەلێك هەن لە یەکێتی ئەوروپا گرنگترن.. چونکە کەرکوك لە راستیدا دڵی کوردستان نییە بەڵکە دڵی سیاسەتی تورکیایە لە عێراقدا" کەچی سامی کۆهینی نووسەر لە رۆژنامەی (میللییەت) ئەم قسەیەی کەم بایەخ کرد کە پاشی لێدوانەکەی بارزانی بڵاو کرابۆوە. ئەم دەڵێ:" تا پێش ساڵێك کەرکوك لە نەخشەی گفتوگۆ سیاسییەکانی تورکیادا وجودی نەبووە".

٣٥- هەرچەندە هەندێك لە چاودێران بڕوایان بەم سیناریۆیەیە بەڵام هەشیانە گومان دەکەن چوکە دەڵێن:" ئەمەریکا هەرگیز رێگە نادات تورکیا سنوور دابخات". بە قسەی دیبلۆماتیکی رۆژئاواییش بێت ئەوا " پەراوێزی مانۆری تورکیا لە باکووری عێراقدا تا رادەیەکی زۆر تەسك کراوەتەوە" دیمانە لەگەڵ کرایسز گروپ لە ئەنقەرە ٢٨ی تشرینی یەکەمی ٢٠٠٤.

٣٦- سەرەڕای ریشە و رەسەنییان, تورکمانەکانی عێراق لە ئاسیای ناوەراستەوە هاتوون نەك لە تورکیاوە. لەلایەنی ئیمپراتۆرییەکانی جارانی ئەم ناوچەیەوە وەك سەرباز و بەردەست هێنراون و لە باکووری رۆژئاوای موسڵدا نیشتەجێ بوونەو بڵاوبوونەتەوە بەرەو رۆژهەڵاتی بەغدا. ئەمانە بوونەتە گەورە ئەفسەران و پیشەوەران و بازرگانان و ئیدارییەکان لە مەڵبەندی شارەکانی ناوچە دەشتاییە بە

پیت و فراوانەکان و تێکەڵاوی کورد و ئاشووری و عەرەب بوون. تورکمانەکان بە زۆری لە شارەکانی موسڵ و تەلەعفەر و کەرکووك و هەولێر و ئاڵتون کۆپری و داقوق و توزخورماتوو کفری و خانەقین و مەندەلی دا نیشتەجێن.

٣٧- بەپێی هەندێ سەرچاوەی بڕوا پێ نەکراو (چونکە سەرچاوەی بڕوا پێکراومان نەبوو) نووسەرە تورکمانەکان پێیان وایە ژمارەی تورکمانەکان تا ساڵی ٢٠٠٢ دوو ملیۆن زیاتر نەبووە واتە ٨٪ی دانیشتوانی عێراق. بۆ نموونە تەماشای کتێبەکەی ئیرشاد هرمزی بکە بە ناونیشانی "التركمان والموطن العراقي" ئەستەنبول ٢٠٠٣. هەندێکی دیکە لەمەی کەمتر دەخەملێنن و دەڵێن ٢٥و١ملیۆنن. دیمانەی کرایسز گروپ لەگەڵ جودت نجار سەرۆکی کۆمەڵەی رۆشنبیریی تورکمان, هەلێر ٦ی حوزەیرانی ٢٠٠٣.

٣٨- لە دیمانەیەکدا عوسمان کاولا لە ئەستەنبول رۆژی٢٧ی تشرینی یەکەمی ٢٠٠٤ ئاوای بە کرایسز گروپ وتووە و, کەشکۆڵی بەریتانیش کە باسی کەرکووك دەکات لە پەنجاکان و شەستەکانی سەدەی رابردوودا دەڵێت شارێکە زیاتر خەسڵەتی تورکمانی هەیە و خەڵکی عەرەب و کوردیشی لێیە.

٣٩- دیمانەی کرایسز گروپ لەگەڵ جەنگیز جاندار لە ئەستەنبول رۆژی ٢٦ی تشرینی یەکەمی ٢٠٠٤.

٤٠- دەسەڵاتی ئینتیدابی بەریتانی و حکومەتە یەك لە دوای یەکەکانی عێراق بە درێژایی ساڵانی سەدەی بیست گوندەکانی کوردیان بۆردومان کردووە. ئەم ئۆپاراسیۆنە درێژخایەنانە بەشێك بوون لەو هەڵمەتانەی کراون بۆ راگرتنی یاخی بوونی چەندبارە بۆوەی کوردەکان دژی ئەو سیاسەتانەی حکومەت کە بە سیاسەتی سەرکوت و رەگەزپەرستیان زانیوە و بەرهەمی " هەڵەی یەکەم" بوون کە پەیمانیان پێدرا دەوڵەتیان بۆ دروست بکرێ و دوایی لەو پەیمانە پەشیمان بوونەوە.

٤١- دیمانەی (احسان دۆغرەمەچی) لەگەڵ کرایسز گروپ لە ئەنقەرە رۆژی ٢٧ی تشرینی یەکەمی ٢٠٠٤. دۆغرەمەچی هاووڵاتییەکی تورکمانە خەڵکی هەولێرە و دامەزرێنەری زانکۆیBilkent لەمبارەیەوە وتی ئەو گۆڕانکارییەی ئاماژەی پێ کراوە لە ناوچە کوردییەکان بوو, لە کەرکووك زمانی تورکی کرایە عەرەبی وەك زمانێکی سەرەکی لە خوێندن و حکومەتدا. لە ساڵی ١٩٥٠ دوا دەیەی دەسەڵاتی پادشایی بەکارهێنانی زمانی تورکی لە قوتابخانەکان قەدەغە کرا و لە ساڵی ١٩٧٠ رژێمی نوێی بەعس مافی رۆشنبیری و زمانی جێبەجێ کرد و دوای کەمتر لە یەك ساڵ بە بڕیاری ژمارە ٨٩ی ئەنجوومەنی سەرکردایەتی شۆڕش لێی پاشگەز بۆوە و پرۆگرامەکانی خوێندنی کردەوە بە عەرەبی و مافە رۆشنبیرییەکانی تورکمانی پێشێل کردەوە.

٤٢- دیمانەی کرایسز گروپ لەگەڵ نوێنەری رۆژنامەیRadikal (مرات یتکن) لە ئەنقەرە رۆژی ٢٩ی تشرینی یەکەمی ٢٠٠٤.

٤٣- بەرەی تورکمانی ITF لە ئایاری ١٩٩٥دا دروست کرا و لە کۆنگرەی تورکمانی نێودەوڵەتی لە تشرینی دووەمی ٢٠٠٢دا بووە بەرەیەك چوار حزبی تورکمانی دیکەشی هاتە ریزەوە. ئیحسان دۆغرەمەچی کە بسزنز مانێکی عێراقی تورکمانی دەوڵەمەندو پەروەردەیی و سیاسییە و لە ئەنقەرە دەژی بە کرایسز گروپی وت کە ئەم رێی بە بەرە نیشان داوە کۆمپانیایەك بۆ پارە و پولی حکومەتی تورکیا دابمەزرێنێ تا لەو رێیەوە پارە بۆ بەرە بنێرێت.

٤٤- دیمانە لەگەڵ خضر غالب کهیە لە کەرکوك لە ٢ ی تشرینی یەکەمی ٢٠٠٤.

٤٥- دەنگۆیەکی وا هەیە کە ژمارەیەکی زۆری ئەندامانی بەرەی تورکمانی عێراقی ناڕازین لە حزبەکەیان. بەڵام لە ئێستادا ئەڵتەرناتیڤێکی نییە مەگەر یەکگرتووی ئیسلامی تورکمانی کە هاوپەیمانێتییەکی بنکە شیعییە و توانای کێشکردنی ئەندامە سوننە مزهەبەکانی ناو بەرەی نییە. هەندێ لە ئەکتیڤانی تورکمان بیر لەوە دکەنەوە حزبێکی تورکمانی دابمەزرێنن و ببێتە " رێگای سێیەم", بەڵام هێشتا خەریکی پیکەوەنانین.

٤٦- بە قسەی (جەنگیز جندار) هێزە تایبەتەکانی تورکیا بەرەیان دروست کردووە و دەستیان بەسەردا گرتووە: " ئەو راستییەی کە رێکخراوێکی سەربەخۆ نییە و پاشکۆی سوپای تورکیایە نهێنییەکی (راگەیەنراو) ە بۆ ئەوانەی لە پەرەسەندنەکانی ناوچەکە دەکۆڵنەوە, بەڵام دەشێ جەماوەری تورکیا بەم رادەیە مەسەلەکەی لا روون نەبێت". دیمانە لەگەڵ کرایسز گروپ, ئەستەنبول ٢٦ی تشرینی یەکەمی ٢٠٠٤.

٤٧- لە کۆبوونەوەیەکدا رۆژی ٢٦ ی تشرینی یەکەمی ٢٠٠٤ دا ئاماژە بە نموونەی تورکیا کرا وەك هۆشدارییەك بۆ تورکیا لەبارەی رۆڵی بەرەی تورکمانی عێراقەوە کە هەوڵ دەدات تورکیا کێش بکات بۆ یارمەتیدانی تورکمانەکانی عێراق کە ئەمە بە رای زوربەی چاودێران و سیاسەتمەدارانی دژی لەشکرکێشی, وەك سیناریۆ تۆقێنەرەکەی قوبرسە و دەبێت تورکیا ئومێد بخوازێ روونەداتەوە. ئەمان دەڵێن: تورکیا هیچشتا ئەرکی ئەوەی بە ئەستۆوەیە کە خۆی لەو " قەیران"ە رزگار بکات کە خۆی بۆ خۆی دروست کرد کاتێ دەخالەتی سەربازیی لە قوبرس کرد. هەڵبەت ئەمرۆ کە دەیەوێت بچێتە ریزی یەکێتی ئەورووپاوە مەترسییەکان یەکجار گەورەترن.

٤٨- یەکێك لە لێکۆڵەرەوان وتی: " ئەمریکییەکان ئەوە قبوڵ ناکەن کە فشاریان بۆ بهێنرێت لە مەسەلەی کەرکووکدا, وەك ئەوی کە ببێتە ناوبژیوان لە نێوانی لایەنەکاندا و فشاری زۆرتریان بۆ ببەن.

ئەوان بەدوای دەرگایەکدا دەگەڕێن لە عێراق دەریان بکات". دیمانە, ئەستەنبول ٢٦ی تشرینی یەکەمی ٢٠٠٤.

٤٩- سەرچاوەکان دەڵێن لە واشنتۆن دەزانن مەسەلەکان چۆنن بەڵام لەسەر ئەوە کۆك نین کە ئایا باشتر وایە وڵاتە یەکگرتووەکان سیاسەتێکی بەهێز لە کەرکوك پیادە بکات یان لێی بگەڕێ بۆ عێراقییەکان خۆیان کێشەکانی خۆیان چارەسەر بکەن؟. لە ئاسۆدا هەندێ جموجوڵ هەن وا پێدەچێ سیاسەتس واشنتۆن رووی لە گۆڕان کردبێ لەبارەی سەرلەنوێ پیادەکردنەوەی تەعریبەوە. جێگری وەزیری دەرەوەی ئەمەریکا (ریچارد ئارمیتاج) لە ئەنقەرە لە کانوونی دووەمی ٢٠٠٥٤ دا وتی:" شتگەلێك لە یاسای حکومەتی ئینتیقالیدا هەن دەبێت بگۆڕدرێن بۆ ئەوەی ئەو هەڵانە چارەسەر بکرێن کە دووچاری هەرکەسێ بووە کە دەرکرابێ یان راگوێزرا بێ" . بێگومان ئەمە هەرۆ ئاماژەیەکی راشکاوانە نییە بۆ کورد و تورکمانەکان بەڵکو بۆ عەرەبە (هاوردەکان)یشە لە کەرکوك کە لەوانەیە ببنە قوربانی دەرکردنێکی بێ تەرتیب لەبەر ئەوەی چاودێرییەکی نێودەوڵەتی کاریگەر نییە. بە پێی ماددەی ٥٨ لە یاسای کاتیی ئیدارەی عێراق کە پەیوەندیدارە بەم بابەتەوە, دەستووری عێراق ئەو هەنگاوانە دیاری دەکات بۆ" راستکردنەوەی ئەو زوڵمەی رەفتارەکانی رژێمی پێشوو گەیاندوویانە بە هۆی گۆڕینی دیمۆگرافیای هەندێ ناوچەوە لەناویاندا کەرکوك". ئەم ماددەیە نارۆشنە و واڵایە بەسەر چەندین لێکدانەوەی دژ بە یەکدا کە لەوانەیە ببێتە هۆی پێشێلکردنی مافەکانی عەرەبە (هاوردەکان) لە کاتێکدا کە ئەمەریکا دەیەوێت دەلاقەی نێوان خۆی و عەرەب پڕ بکاتەوە. دیبلۆماتێی رۆژئاوایی بە کرایسز گرووپی وت: وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا ناتوانێ ماددەی ٥٨ وا نەبینێت وەك ئەوەی کە ئەمیش رازی بووە بەوەی پاکتاوی رەگەزیی عەرەبەکانی کەرکوك بکرێ. ٨ی کانوونی یەکەمی٢٠٠٤.

بۆ مەسەلەی هەموارکردنی ئەو ماددەیە لەوانەیە هەڵمەتێك لە داواکردنی هەموارکردنی ماددەی دیکە بەرپا بکات کە بارێك بخولقێنێ لە کۆتاییدا بگات بەوەی هەموو یاساکە ئیلغا بکرێ.

٥٠- ئاژانسی رۆژنامەگەریی فەرەنسا ١٣ی تشرینی یەکەمی ٢٠٠٤.

٥١- ژمارەی جەنگاوەرانی پارتی کرێکارانی کوردستان لە زنجیرە چیای قەندیل لەسەر سنووری ئێران لە رۆژهەڵاتی شارۆچکەی (قەڵادزێ)ی سەر بە پارێزگای سلێمانی بە ٥٠٠٠چەکدار دەخەمڵێنرێ کە یەکێتی نیشتمانی کوردستان کۆنترۆڵی جموجوڵیانی کردووە.

٥٢- داو جۆنز ٢٥ی حوزەیرانی ٢٠٠٤ :" بۆش بەڵێن دەدات یارمەتی تورکیا و عێراق بدات دژی یاخیبووەکانی پ.ك.ك. کەچی (سوزان سایکس)رۆژی ١٣ کانوونی دووەمی ٢٠٠٥ بە ناونیشانی :" وڵاتەیەکگرتووەکان یارمەتی تورکەکان لە دژی کوردەکان) وتارێکی لە رۆژنامەی (هیراڵد تریبیۆنی نێودەوڵەتی) دا بڵاوکردەوە. جێگری وەزیری دەرەوەی عێراق (حامد البیاتي) بۆ ئاژانسی

ڕۆژنامەگەریی فەرەنسا ڕۆژی ١٢ ی تشرینی دووەمی ٢٠٠٥ ئاماژەیەکی بۆ ئەم بابەتە کردو وتی:" باسی کردەوەی سەربازیمان کرد بەڵام ئێستا ئێمە لە قۆناغێکداین دەمانەوێت هەڵبژاردن سەرکەوێ. لە ئایندەدا کۆدەبینەوە و دواجار بەڵێ ئۆپاراسیۆنێکی سەربازیی ئەنجام دەدەین".

٥٣- سەرەتا تورکیا لە کانوونی یەکەمی ١٩٦٤دا لەگەڵ کۆمەڵەی ئابووری ئەوروپادا ڕێکەوتنی شەراکەی کرد. لە نیسانی ١٩٨٧دا داوای کرد ببێتە ئەندام لە یەکێتی ئەوروپا. لە کانوونی دووەمی ١٩٩٦دا یەکێتی ئەوروپا و تورکیا یەکێتییەکی گومرگیان دانا. دوای سێساڵ لە کانوونی یەکەمی ١٩٩٩دا یەکێتی ئەوروپا تورکیای بە ئەندامی پاڵێوراو وەرگرت. ساڵی ٢٠٠٢ یەکێتی ئەوروپا بەڵێنی دا کە تورکیا دەستی کرد بە جێبەجێ کردنی ژمارەیەك مەرج ئەمانیش دەست بکەن بە دانوستانی بە ئەندامبوونی. لە ٦ ی تشرینی یەکەمی ٢٠٠٤دا لیژنەی ئەوروپی بە ئەنجوومەنی ئەوروپای ڕاگەیاند کە تورکیا " بە پێی پێویست" ئەو مەرجانەی جێبەجێ کردووە و ڕایسپاردن کە ئەو دانوستانە دەست پێ بکەن. بەلای کەمییەوە تورکیا تا ٢٠١٥ نابێتە ئەندامی یەکێتی ئەوروپا.

٥٤- ڕاپرسییەکان وای نیشان دەدەن کە ٨٧٪ی کوردەکان لاگیری ئەوەن تورکیا ببێتە ئەندامی یەکێتی ئەوروپا, کەچی لەبەرامبەردا٧٨٪ی ئەوانەی تەنیا بە تورکی قسە دەکەن لاکیر بوون.

٥٥- بۆ نموونە عبالله گول, وەزیری دەرەوەی تورکیا ڕایگەیاند کە بە توندی لاگیری هەڵبژاردنەکانی عێراقەو ئەوەی دووپات کردەوە کە پێویستە بە پێی توانا هەڵبژاردن سەرتاسەری بێت و بۆ هەموو عێراقییەکان بێت و بە شێوەیەکی تایبەتیش لێ نەگەڕێن عەرەبی سوننە لە دەرەوەی بمێنێتەوە.

٥٦- سەرچاوەکانی ئەم زانیارییانە بریتین لە:

دیمانەیەك لەگەڵ کرایسز گروپ لە ئەستەنبول لە ٢٦ی تشرینی یەکەمی ٢٠٠٤

ئاژانسی ئەنادۆل بۆ دەنگوباس. ١٢ی تشرینی دووەمی ٢٠٠٣.

ئاژانسی ڕۆژنامەگەریی فەرەنسا. ١٧ی ئابی ٢٠٠٤.

پەیوەندی ئەلکترۆنی لەگەڵ پسپۆڕێکی پیشەسازی نەوت لە ١٢ی کانوونی یەکەمی ٢٠٠٤.

وەزیری بازرگانی تورکیا کە قسەکانی لە ئاژانسی ڕۆژنامەگەریی فەرەنسا. لە ١٧ی ئابی ٢٠٠٤ دا بلاوکرابۆوە.

ڕۆژنامەی هەواڵەکانی ڕۆژ انەی تورکیا لە ١١ی تشرینی دووەمی ٢٠٠٤.

٥٧- جەنگیز جاندار لە وتارێکی خۆیدا بە ناونیشانی (نزیکبوونەوەی تورکی, کوردی سەرەڕای ئەمریکییەکان) گفتوگۆ لەبارەی ئەم خاڵەوە دەکات. هەواڵەکانی رۆژ انەی تورکیا لە ٢٣ی حەزەیران ٢٠٠٤.

٥٨- بەرپرسێکی پێشوو لە دەسەڵاتی کاتیی هاوپەیمانان ئاماژەی بۆ میکانیزمێکی هاوشێوە کرد کە بۆ شاری بەرکۆ ی یۆگۆسلاڤیای پێشوو داڕێژرا و هۆشداری ئەوەیشی دا کە ئەگەر کار بەم میکانیزمە نەکرێ ئەوا لە کەرکووکدا قەسابخانەیەکی گەورە بەرپا دەبێت.

٥٩- ئەم پێشنیارە (عوسمان کاڤالا) پێشکەشی کردووە. کاڤالا توێژەرەوەیەکی سیاسی سەربەخۆیە لەگەڵ رێکخراوێکدا کاردەکات لە دیاربکر ناوی (کلتووری ئەنادۆڵ)ە و بڵاوبوونەوەی ئاڵوگۆڕی رۆشنبیری و ئاشتبوونەوە ئامانجییەتی. شایانی باسە لە تەمموزی ٢٠٠٣دا حکومەت لێبووردنێکی ناکامڵی راگەیاند بۆ ئەو جەنگاوەرانەی حەز دەکەن خۆیان تەسلیم بکەن و ئامادەش بن زانیاری لەسەر ئەو هاوڕێیانەیان بدەن کە خۆیان شاردۆتەوە. پەیوەندی لەگەڵ لێکۆڵەرەوەیەکی تورک لە ١٠ی کانوونی یەکەمی ٢٠٠٥.